

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

KERKELIJK LEVEN / B. Luiten

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN 505

B. Luiten

Naar een grotere diversiteit
in de erediensten?

MEDITATIEF 510

A.M.de Hullu

De geur van de naderende
begrafenis

WANDELEN MET GOD 511

J. Luiten

Liefde en seksualiteit

ACHTERGRONDEN 513

B. Kamphuis

Schilder vergeten?

E.A. de Boer 517

Klaas Schilders 'theologie
van de bevrinding'

LIED VAN DE WEEK 521

A. de Heer-de Jong

Lied 215: 'Christus, onze Heer,
verrees'

MAN, VROUW EN KERK 523

E.A. de Boer

Mannelijk en vrouwelijk:
één in Christus

en verder...

Uit de kerken
Persberichten
Meegelezen

NAAR EEN GROTERE DIVERSITEIT IN DE EREDIENSTEN?

Een vraag aan de kerken

Heeft iedereen in de gaten wat er in Zuidhorn op tafel wordt gelegd? Niet alleen aan studies, maar ook aan vragen? En hoe verstrekkend die vragen soms zijn?

Nu maakt het qua eredienst nog niet zo heel veel uit of je in Middelburg naar de kerk gaat of in Enschede. Ons kerkverband garandeert een hoge mate van overeenkomst in orde van eredienst, en in het gebruik van liederen en formulieren. Maar de vraag is of dat zo gaaf blijven. Het is een open vraag, Een van de open vragen die de Deputaten Eredienst bij de kerken neerleggen.

Publicatie

Het is goed dat een rapport als dit tijdig aan de kerken wordt toegezonden. Er staat heel wat in wat de plaatselijke kerken rechtstreeks aangaat. Daarom is het te betreuren dat het niet in brochurevorm verschijnt, maar op cd-rom. Toegegeven, er was

in de boekwinkel bijna geen vraag naar de rapporten van deputaten. Het schijnt zo te zijn dat een doorsnee kerklid ze niet leest. Maar op cd-rom is wel erg toegankelijk. En misschien wel een beetje elitair. Het is te vrezen dat nu zelfs kerkenraden het wel voor gezien houden. Want voordat je iets kunt lezen

en bespreken met elkaar moet je nu eerst een kleine tachtig pagina's uitprinten en laten vermenigvuldigen. Die drempel is hoog'.

Maar wie weet, misschien hebben de deputaten er wel op gerekend dat een blad als dit een brug zou slaan tussen de informatie op de cd-rom en het doorsnee kerkblad. In ieder geval lijkt me dat nu wel een belangrijke optie. Vandaar die samenvatting vorige week van het rapport Eredienst.

Want laten we niet vergeten, dat het de kerken *zelf* zijn, die in Zuidhorn bijeenkomen. Net zoals het de kerken *zelf* waren, die in Leusden de deputaten van

opdi-achten hebben voorzien om nu te komen met deze studies en voorstellen. Als kerken en kerkleden dat vergeten, zijn ze *zelf* de oorzaak van het gevoel, dat de synode ergens op Mars lijkt te vergaderen.

Waarin zit onze eenheid?

Daar komt in dit geval dus bij, dat de deputaten erdienst uiddrukkelijk vragen formuleren richting de kerken. De eerste kernvraag is meteen al: hoe zit het met onze 'gemeenschappelijheid'? Waar zit die in? Moeten we die ook zoeken en nastreven in *uniforme* erediensten, waar ook in het land? Of kunnen we zeggen: de eenheid zit in liet belijden, en verder kan de uitwerking verschillend zijn?

Het is opvallend, dat deputaten bij deze vraag zelf nauwelijks richting aangeven. Ze beschouwen het meet als een voorvraag om hun werk te doen. Op *zo'n* vraag hoeven ze dan zelf geen antwoord te geven. Had hierbij niet een beetje meer onderbouwd advies gekund? Dus hierover valt *wel* iets te bespreken in Zuidhorn, en het antwoord dat daar gegeven wordt zullen we allemaal merken. Want het gaat in de voorbeelden die deputaten noemen o.a. over orden van dienst, *formulieren* en het liederenrepertoire. Gaan we als kerken elkaar daarin vrij laten, of niet, of in welke mate?

Zonder op het oordeel van de synode vooruit te lopen denk ik, dat hier nog wel iets meer bij te noemen valt. Bijvoorbeeld de praktische (on)mogelijkheid, om bijv. van plaats tot plaats je eigen liederenlijst samen te stellen, te toetsen en tegen bezwaren te verdedigen. Zijn we daar onlangs niet volledig in vastgelopen? En hoe wou je dat met formulieren doen? Daarbij komt, dat hier voorbeelden worden genoemd

van ongelijksoortig gewicht. Als de orden van dienst verschillend verlopen, kan de inhoud nog wel hetzelfde zijn. Maar hoe ligt dat bij een verschil in forirulieren en liederen? Raakt dat niet direct aan onze eenheid in belijden? Maar goed, de deputaten doen dus geen voorstellen in die richting. Ze vragen aan de kerken zich duidelijk uit te spreken. Omdat ze een trend waarnemen, waarin het kerkverband gaandeweg meer als belemmerend wordt ervaren.

Invloed vanuit de secularisatie

En hoever gaat dat dan? Valt onder de eventuele verruiming van de plaatselijke vrijheid bijvoorbeeld ook het gebruik van een bijbelvertaling? De meeste kerken zullen daar wellicht helemaal geen behoefte aan hebben. Maar als je in een plaats regelmatig aanloopt hebt van gasten van buiten, dan krijg je een taalprobleem. De NBC-vertaling is grotendeels (wat de taal betreft) van voor de tweede wereldoorlog. De drempel om daarmee buitenkerkelijken te bereiken wordt steeds hoger. Het is maar een greep uit de mogelijke voorbeelden. Toch hoop ik dat liet voldoende is om aan te voelen wat er in deze vraagstelling aan de hand is. Deputaten benoemen de invloed vanuit de *secularisatie*, dat mensen vlak om je heen in hoog tempo van God vervreemden. Dat is iets wat we allemaal waarneemden, maar dat toch van plaats tot plaats geheel verschillend kan zijn. In Amsterdam merk je daarvan meer dan op de Veluwe, om iets te noemen. En juist dat kan reden zijn, elkaar meer ruimte te geven. Ruimte in taal (vertaling), vorm en lied, en noem maar op. Zodat de verandering die hinnenkomt iets verstaanbaars opvangt.

KERNREDACTIE:

DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP,
PROF. DR. B. KAMPHUIS

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DR. E.A. DE BOER,
DRS. A.L. Th. DE BRUIJNE,
DRS. I.D. HAARSTMA, DRS. P. HOUTMAN,
DRS. B. LUITEN, DRS. K. DE VRIES,
J. WESTERT.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS E. BRINK,
J.M. DE JONG,
DRS G. HOKSBERGEN,
DRS A.S. VAN DER LUGT,
DR J. SMELIK, DRS H. VELDMAN

REDACTIE-ASSISTENT

H. PRINS, Meulenbeldlaan 159, 7602 XK Almelo. tel. 0546-870843 E-mail: reformatie@wxs.nl

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan De Reformatie. Postbus 24, 8260 AA Kampen.

UITGEVER:

Print Media bv, Bedum. Technische Realisatie: Scholma Druk bv, Bedum.

ADMINISTRATIE EN ADVERTENTIES

Scholma Druk, postbus 7,9780 AA Bedum
Telefoon 050 - 3013636. Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie)
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92 620

ABONNEMENT:

E 47,- per jaar Studenten € 35,- per jaar (binnenland), E 92.50,- per jaar (buitenland).
Opzegging dient 1 maand voor het verstrijken van het lopende jaar te geschieden.

Losse nummers € 1,20 (incl. Porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah.
Tel (0521) 515946.

ADVERTENTIES

Prijs: € 0,45 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

Ordinarium

De synode van Leusden heeft zich afgevraagd: is het ordinarium van deze tijd? Tegen de inhoud van deze oude orde van dienst zijn geen bezwaren in te brengen. Latere verrooming kan haar niet aangerekend worden, hoeven we ook niet mee te nemen.

Maar is dit van deze tijd?

Deputaten zeggen volmondig ja. De elementen van ontferming en lofprijzing worden beschouwd als een verrijking. En er staan inderdaad schitterende teksten in, ook bij de andere onderdelen. Als andere orde van dienst is het ook zeker een welkome variatie. Maar er schuilt een andersoortig probleem, dat in de tekst van het rapport wordt aangeduid, zonder verdere beoordeling. En dat is, dat we met elkaar dit niveau misschien niet aan kunnen.

Het vraagt (om te beginnen) een gerichtheid op God, een afzien van jezelf. Het ordinarium is één grote oefening in aanbidding.

Terwijl onder ons is ingeburgerd, dat we veelal praten over de preek, en wat we daaraan hebben. Deputaten signaleren dat er erediensten zijn, die er Voornamelijk op zijn gericht mensen een warm gevoel te geven. Die hebben dus een ander accent, misschien wel een andere richting. Zoiets is ook aan de hand met het lied. Ik merk in toenemende mate dat de psalmen minder gevat worden. Mensen vragen zich af: 'waarom zing ik dit, wat betekent dit eigenlijk?' Er is veel behoefte aan het uitzingen van het eigen geloof en het verlangen naar God, maar er is minder antenne voor het element van verkondiging in het lied, het uitdragen en verder brengen van de werken en de trouw van God. Het lijkt menigeen te ontgaan, dat je daardoor een nog veel warmer gevoel krijgt, om zo te zeggen.

Dit is een toenemend probleem, als ik het goed zie. Daar kunnen we niet omheen. En het is dan werkelijk de vraag of dit het goede moment is om er in niveau een schepje boven op te doen.

Anderzijds zou ook aangevoerd kunnen worden, dat de ordinarium-orde ons juist kan helpen om telkens weer in de goede houding voor God te komen. Aanbidding vraagt voorbereiding en concentratie, consumptiegedrag wordt zo in de wortel bestreden. Als je het zo bekijkt kan er juist wel veel voor te zeggen zijn.

Dus dat kan al met al nog een boeiende discussie worden.

En dan hebben we het nog niet gehad over de praktische haalbaarheid. Want dit zal geoefend moeten worden. Er zitten nogal wat elementen in van wisselzang, van (zingend) reageren op de woorden van de voorganger.

Wanneer gaan we dat doen, dat oefenen en voorbereiden? Wordt er sowieso nog veel geoefend, op moeilijke melodien en zo? Volgens mij was dat juist een stiefkind onder ons. Er is vrijwel niemand die iets aan een kerkdienst voorbereidt, behalve de koster, de organist en de voorganger.

Maar goed, ook hiervan kun je zeggen: laat het dan een goede aanleiding zijn om op zaterdagavond een uurtje bijeen te komen. Dan wordt niet alleen de preek, maar ook de aanbidding en de lofzang voorbereid. Een beetje voorbereidende aandacht voor de eredienst zal de inhoud en de beleving zeker ten goede komen.

Doopformulier

Een generale synode moet altijd oppassen niet iets in een opwelling te doen. Want er is altijd wel een actuele zaak of een discussie in het kerkelijk leven, waarop je zou willen inspelen met elkaar. Maar als je op basis daarvan handelt, en de actualiteit gaat

voorbij, blijven de kerken achter met iets waarvan de waarde niet duidelijk is, om het voorzichtig te zeggen. Want het kan ook erger: kerken kunnen achterblijven met iets dat *onevenwichtig* is. Zo werd in 1972 aan het doopformulier toegevoegd, dat de twee delen in het verbond zouden bestaan uit *belofte* en *eis*. Ongetwijfeld gebeurde dat met goede bedoelingen. Maar het had er nooit gestaan, en het was van oorsprong zo niet bedoeld. De twee delen zijn de *twee partijen* die zich met elkaar verbonden weten.

Er is onder ons een generatie, die nog heel goed weet waar de typering 'belofte en eis' vandaan komt. Deze broeders en zusters zullen wellicht verontrust reageren op het voorstel, deze woorden maar weer te schrappen. Want in hun oren is dit een uitdrukking van de *concreetheid van Gods verbond*, tegenover de vervaging en de onzekerheid die in synodaal-gereformeerde kring is opgetreden. En inderdaad, als zodanig hebben velen het als een ware bevrijding ervaren dat Gods beloften, in de doop verzegeld, altijd echt en betrouwbaar zijn. In de vrijmakingstijd en daarna waren deze woorden 'belofte en eis' goede wapens om de strijd te voeren tegen een opkomend subjectivisme.

Maar moet je ze dan opnemen in een formulier, dat reeds eeuwen bestaat en misschien ook nog lang mee zal gaan?

Want nu is die strijd voorbij. Een nieuwe generatie kijkt tegen die woorden aan. 'Belofte en eis', wat klinkt dat zakelijk! Het verbond is toch geen contract? Vergelijkt God het niet met een huwelijk? Maar daarin gaat het toch om liefde?

Waarmee ik maar zeggen wil, dat bepaalde woorden heel goed en belangrijk kunnen zijn in een bepaalde heftige situatie, om een dijk op te werpen tegen een

bedreigende vloed. En als zodanig behouden ze dan ook hun waarde. Maar dat zijn meestal geen woorden die **erg** evenwichtig zijn, ze zijn gericht legen één bepaald gevaar. Terwijl later, als die ene storm voorbij is, de dreiging uit een andere hoek kan komen. Dan hebben we weer andere woorden nodig. Maar laten we **dan** niet steeds de formulieren versanderen. Laat daarin een heilzaam evenwichtig spreken mogen klinken, dat goed is voos alle tijden.

Belijdenisformulier

Historisch gezien is het goed te verklaren. Maar toch is het merkwaardig dat achter in ons kerkboek twee rijen vragen staan waarmee iemand in het openbaar zijn geloof kan belijden. Eén serie van vier (vrij korte) vragen in het belijdenisformulier, een andere serie van vijf (tamelijk uitvoerige) vragen in het formulier voor de volwassen-doop. Uiteraard bedoelen ze hetzelfde geloof onder woorden te brengen. Maar dat neemt niet weg dat **er** aanzienlijke verschillen zijn.

Eén van die ongelijkheden willen deputaten nu bijstellen. Namelijk dat de serie van vier vragen wordt uitgebreid tot vijf, door de openingsvraag: 'Gelooft u in God (enz)?'. Daar kun je moeilijk tegen zijn, lijkt me. Maar bij mij komi de vraag op, als je dit gaal doen, waarom dan de verschillen niet wat breder aangepakt?

Om een voorbeeld te noemen. Als iemand die als kind gedoopt werd belijdenis doel, wordt hem o.a. gevraagd: 'Relijdt u dat u vanwege **uw** zonden een afkeer van **uzelf** hebt?'. Als iemand belijdenis doet die ook de doop ontvangt, wordt hem gevraagd: 'Gelooft u dat u in zonde ontvangen en geboren bent en dat daarom Gods toorn

rust op u, die van nature helemaal onbekwaam bent tot iets goeds en uit bent op elk kwaad? En belijdt u, dat u met gedachten, woorden en daden de geboden van de Here dikwijls hebt overtreden en dat u over deze zonden oprecht berouw hebt?'. Ander voorbeeld. Aan het adres van degene die als kind werd gedoopt wordt in een tussenzin opgemerkt (niet gevraagd) '... nu u de toegang vraagt tot het heilig avondmaal,...'.

Aan degene, die als volwassene wordt gedoopt, wordt echter ronduit de belofte gevraagd: 'Belooft u in gemeenschap met de gemeente trouw het gepredikte Woord te horen en het heilig avondmaal te gebruiken?'. Dat zijn nogal verschillen, lijkt me.

Ieder jaar laat ik beide series vragen door mijn belijdeniscatechisanten lezen. En wat me dan vooral opvalt is dit, dat ze vrijwel steeds kiezen voor de vragen in het formulier voor de volwassen-doop. Die vinden zo mooier, directer en duidelijker. En dat komt mij prima uit, omdat er ieder jaar in de groep ook wel één is, die de doop zal ontvangen. Het kan toch werkelijk de bedoeling niet zijn, dat in die ene belijdenisdienst twee series vragen zullen klinken! Dan moet je kiezen. En met een enkele kleine aanpassing is de serie van de doop prima bruikbaar voor de hele groep.

Kortom: zou het ook niet waardevol kunnen zijn, om te komen tot één serie vragen voor de openbare geloofsbelijdenis? Eén serie, waarin een enkele vraag verschillend kan zijn, met betrekking tot de doop, die al als kind ontvangen werd of ter plaatse bediend zal worden.

Tenslotte, wat de kwestie van de doopzondagen betreft, ik ben blij dat die nu openlijk besproken zal worden. Al eerder heb ik daar-

over geschreven, dat zal ik nu niet herhalen². Maar ik denk dat dit nu typisch iets is dat je in de vrijheid van de plaatselijke kerken moet laten, omdat het aantal doopsbedieningen van plaats tot plaats geheel verschillend is.

Tweede eredienst

De tweede eredienst is een hot item, ongetwijfeld. Steeds meer wordt het als moeizaam ervaren, dat de middagdienst als twee druppels water is gaan lijken op de ochtenddienst. Deputaten signaleren dat, en geven diverse varianten aan om er weer een leerdienst of een thematische dienst van te maken. Op die manier kan aan de ochtenddienst meer het accent van viering worden gegeven, en aan de middag- of avonddienst het aspect van onderwijzing.

Ik heb een kleine vraag in dit verband. In een dergelijke middagliturgie, zoals door de deputaten voorgesteld, is niet direct gedacht aan de viering van het avondmaal. Dat is te begrijpen, omdat een dergelijke viering dan meer in de ochtenddienst thuis hoort. Maar waarom wordt er in een leerdienst dan wel een plaats ingeruimd voor de bediening van de doop? Volgens mij past dat dan niet zo weinig.

Maar ik heb ook een grotere vraag. Deputaten stellen de mogelijkheid voor, dat tijdens de leerdienst een preekbespreking wordt gehouden. Dat lijkt me zeker de moeite van het onderzoeken waard. Maar dan ontgaat me, dat deputaten tegen een vorm zijn van vragen stellen tijdens de preek. Hun argument (kortweg): dan kunnen gemeentelieden ontstaan die van hun gelegenheid om te spreken een onjuist gebruik maken.

Nu vind ik dat argument een beetje platvloers. Zijn we dan werkelijk niet in staat om met elkaar voor Gods aangezicht op

het goede niveau te spreken? Moet dat zo als bezwaar worden aangevoerd tegen de gemeente van Jezus Christus? Al;er al misbruik wordt gemaakt, **zal** dat door enkelingen gebeuren; het lijkt me toe dat je aan de plaatselijke kerken kunt overlaten daar aan op gepaste wijze iets te doen.

Maar afgezien daarvan, als het gevreesde misbruik voor deputaten zo'n belangrijk argument is, waarom vrezen 71j dat dan niet tijdens de preekbespreking in de dienst? Ze signaleren het gevaar wel, maar **wijzen** daarom het spreken van gemeentelieden tijdens de eredienst niet af. Dat lijkt me niet consistent.

Tk wijs hier niet op, om één bepaalde vorm door te duwen. Dat zal ook niet lukken, want het zal altijd gaan om een *mogelijkheid*, die van plaats tot plaats hekken moet worden. Geen enkele verplichting dus. Maar het gaat me er wel om, dat er in een echte leerdienst ruimte komt voor het stellen van vragen, hoe dan ook. in groepjes tijdens een bespreking of plenair rechtstreeks aan de predikant. *Want er zijn zoveel vragen!* In een ander verband is hierboven gewezen op de invloed van secularisatie, de snelle vervreemding van God van mensen om ons heen. Maar laten we ons niet vergissen in de invloed van secularisatie in eigen kring, in eigen verstand en hart. Veel dingen van God worden minder goed gezien doordat de wereld met haar benadering ons op een verkeerd been zet. Vandaar dat er een grote behoefte is aan 'een catechisatie voor belijdende leden', zoals dat wordt genoemd. Die behoefte moeten we honoreren. Maar zoiets sneuvelt meestal door gebrek aan doordeweekse tijd. Er is in de avonduren namelijk veel werk te doen. op allerlei manier, ook vanwege aanvullende opleidingen. Dat is nu eenmaal zo. Maar

op zondag hebben we alle tijd!
Waarom zouden we dan onze vragen niet mogen stellen? En dan nog wel in een samenkomst die als leerdienst is bedoeld?

Past hef stellen van vragen niet bij het ontvangen van onderwijs?

Het is mijn hartelijke wens dat hierover ter synode open en onbevangen zal worden gesproken, ook al weten we allemaal dat het liturgisch gezien even wennen zal zijn.

Dichtbij

Dit gebeurt dus allemaal niet op Mars. Dit is zo dichtbij als de zondagse eredienst. Laten dit dan onderwerpen zijn waarover in de kerken gesproken wordt, in kerkenraadskamers en op verenigingen. Anders komt er straks een uitspraak als van een andere planeet, maar de raket kan nergens landen.

En let wel, het gaal niet alleen over onderwerpen, we hebben hierin als broeders en zusters een boodschap aan elkaar. Het is geen geheim dat over deze zaken verscliillend wordt gedacht, maar als we niet meer bereid zijn naar elkaar te luisteren en argumenten te wegen, is er bij voorbaat al veel verloren.

Laat ik mogen afronden met de hartelijke wens, dat de generale synode te Zuidhorn onder Gods zegen met wijsheid en samenbindend zal mogen spreken.

Ds. B. Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Centrum

¹ Inmiddels is boekhandel Riemer op eigen initiatief begonnen aan het uitprinten en uitgeven van de teksten in brochurevorm. Wellicht kunnen kerken hiermee geholpen zijn.

² Zie *De Reformatie* dd. 29 september 2001.

uit de kerken

Haarlem – Beroepen: J.W. Boerma te Zwolle-Zuid (predikant voor doven en slechthorenden).

Spakenburg-Zuid – Oud-zending ds. G.J. Bruijn kan voorlopig om gezondheidsredenen geen beroepen in overweging nemen.

Deventer – Beroepen: J.W. Boerma te Zwolle-Zuid (predikant voor doven en slechthorenden).

Hoogeveen – De classis Hoogeveen heeft aan ds. K.J. Kapteyn met ingang van 1 mei 2002 emeritaat verleend wegens het bereiken van de 65-jarige leeftijd.

Eindhoven – Beroepen: H.J.J. Feenstra te Kampen-Zuid.

Drachten-Noord – Beroepen: Jt. Janssen te Groningen-Zuid.

Noordburgum – Rectificatie: In het Handboek 2002 staat als e-mail adres van ds. E.J. van den Bos vermeld: ejvdbos@filternet.nl. Dit is een verkeerd adres. Het juiste adres is: ej.vandenbos@filternet.nl.

Leek – Rectificatie Handboek 2002: Het telefoonnummer van ds. W.F. Wisselink is 0594-512249. Zijn gironummer is 3604253.

Amersfoort-West – Rectificatie Handboek 2002: Het e-mailadres gkvamersfoort-west@euronet.nl is vervallen. Het nieuwe adres is: ben.dee@icu.nl

DE GEUR VAN DE NADERENDE BEGRAFENIS

A.M. de Hullu

M meditatief

Toen zij deze mirre over mijn lichaam uitgoot, heeft zij dat gedaan om mijn begrafenis voor te bereiden. Voorwaar, Ik zeg u, overal waar dit evangelie verkondigd zal worden in de gehele wereld, zal ook tot haar gedachtenis gesproken worden van wat zij gedaan heeft. (Matteüs 26:12,13).

Vergeeten geur?

Woensdagavond zal ik weer over haar horen. Zo rond de zondag voor Pasen luisteren duizenden naar de Matteüs-passion. Ik hoop woensdagavond een uitvoering bij te wonen. Mij bekruipt altijd een soort schuldgevoel als ik de 'evangelist' hoor over Maria die de Here Jezus zalft. Jezus prijst haar. 'Zij heeft een goede daad aan mij verricht. Overal waar dit evangelie verkondigd zal worden in de hele wereld, zal ook tot haar gedachtenis gesproken worden van wat zij gedaan heeft'. Ik moet bekennen dat ik nog nooit een preek of meditatie aan haar daad gewijd heb. Met schaamte besef ik het ieder jaar weer als ik het begin van de Matteüs-Passion hoor. Daarom schrijf ik nu over deze vrouw die op de drempel van het lijdens-evangelie zo'n bijzondere rol speelde.

Ze is zo heel anders dan al die anderen in het lijdens-evangelie. Jezus lijdensweg wordt bijna helemaal gevuld met vijanden. Joodse leiders, Romeinen, een opgehitst volk. Alles roept om zijn dood. Enkele vrienden zijn Hem overgebleven. Maar wat begrijpen ze van Hem. Eén van hen begint steeds meer los te komen van de vriendenkring. Anderen maken er ruzie

over wie de belangrijkste is. En ze blijven zich er tegen verzetten dat Hij zal moeten sterven. Jezus hoort grote woorden. En Hij weet dat Hij straks helemaal in de steek gelaten zal worden.

*Er is geen helper Heer
Hoe kan ik ooit dit gruwelijke
lijden
alleen doorstaan.*

Evangelie-geur

Maar hier op de drempel van het hevigste lijden ontmoet Jezus die vrouw die weet en aanvaardt wat de weg van haar vriend Jezus moet zijn. Geen ontkenning. Geen grote woorden. Maar genegenheid en eerbetoon. Ze haalt een kruik zalfolie. Zo uit je je liefde aan de stervende. Ze weet dat het met geen zwaard is tegen te houden. Ze weet dat ze haar liefde niet hoeft te bewijzen door Hem te volgen op deze laatste weg. Ze heeft een dure zalfolie gekocht. Want deze vriend, aan de ingang van het graf, komt de hoogste eer toe. Bij de rijke was Hij in zijn dood, omdat hij geen onrecht gedaan heeft en in zijn mond geen bedrog is geweest.

Deze zalfolie spreekt tot Jezus met begrip van zijn lijden, met liefde en met eerbetoon. En zo spreekt die mirre ook tot ons en

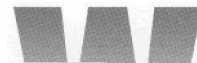
tot heel de wereld over zijn ondraaglijke en eervolle lijden. Dit is de pure geur van het evangelie. Hier wordt erkend de grootheid van de Heer
Eén vrouw, slechts één maar knielt hier voor Hem neer met eerbewijzen.

Lijdens-geur

Voor onze Heiland is het een weldaad, deze zalving. Maar tegelijk maakt het heel voelbaar hoe eenzaam Hij is. Van zijn vrienden in het huis van Simon is er niemand die werkelijk begrijpt wat Hem te wachten staat. Niemand kan hier troost bieden. Deze zalfolie maakt door zijn geur merkbaar hoe dicht Jezus voor de deur van het graf staat.

En nu gaat de deur ook ineens wijdt open. Want deze dure kruik met mirre roept negatieve reacties op. Zuinige leerlingen mopperen over de verkwisting. Judas het meest van allemaal. Hij gaat zijn vriend verraden. En zo belandt de Here Jezus binnen korte tijd in het graf. Een korte en hevige lijdensweg wordt als het ware omsloten door deze voorbereidende zalving en de begrafenis zelf.

Hij gaat die weg voor mij. Om mij dit sterven en dit graf te besparen. Duizenden laten zich redden. Ze horen en zingen van wat Hij deed, onder de geur van de naderende begrafenis.
*Dan wordt erkend de grootheid van de Heer.
Uit alle volken van brengen Hem de zijnen.
hun huldeblijf.*

wandelen met God

Vroeger was seksualiteit een beladen onderwerp. Daar werd niet over gepraat, alleen stiekem over gedaan. Dat is jammer, want zo kon er niet open over gepraat worden. Je deed je kennis op van vrienden op straat. Daarin is vandaag veel veranderd. Geen enkel taboe is er meer. Alles mag gezegd worden, alles moet kunnen,

Openheid

In tijdschriften, films en clips wordt ongegeneerd bloot getoond, alsof het de normaalste zaak van de wereld is. Shocke- rend voor ouderen, kinderen groeien ermee op. Een openheid die doorslaat, maar die we tege- lijk ook goed kunnen gebruiken voos de voorlichting van onze eigen kinderen. Je kan er niet vroeg genoeg bij zijn, willen ze er al niet via de tv mee kennis gemaakt hebben.

Want dat is het probleem van- daag de dag: alles ligt open, maar weten we nog waar huwelijk en seksualiteit vandaan komen? Hoe komt het dat we man en vrouw zijn? Bij de doorslaande opentoeiel vandaag komt dat vaak in de mist te hangen.

En dan weten we ook niet meer hoe we ermee om moeten gaan. Seks wordt een genotsartikel, een handelsartikel, en ieder doet ermee wat hij zelf wil.

Aan God, die het mooi heeft geinaakt, wordt niet meer gedacht. En de regels die Hij geeft om het mooi te houden, worden in de wind geslagen. Wat heeft de zonde in Gods mooie schepping veel stukgemaakt!

Mooi gemaakt

God heeft ons gemaakt naar zijn beeld, een koninklijke positie, voor man en vrouw. Maar hoe is het vaak? De één is de haas en de ander zit eronder. In plaats van liefde en vrede komt er een machtsstrijd.

God maakte ons ook man en vrouw, jongen en meisje, zodat je op elkaar aantrekt. Je kijkt naar elkaar, voelt voor elkaar. Je wordt verliefd en gaat van elkaar houden. Dat is iets moois, door God zo gemaakt.

Maar de zonde maakt er iets lelijks van. Liefde wordt seks. En je kijkt niet meer naar *elkaar*, als mens, maar naar *iets* van elkaar. Egoïstisch *gebruik* je elkaar, *misbruik*!

De geslachtsgemeenschap had God gegeven voor in het huwe- *lijk*. Tot één vlees zouden zij zijn, die man en vrouw die getrouwd zijn.¹ Een lichamelijke ervaring als hoogtepunt op een hartelijke geestelijke liefde, binnen de geborgnheid en trouw van het huwelijk. Mooi gemaakt door God.

Hooglied noemt het een vuur- gloed. Het gloeit door je hart en

lijf. Maar zegt Hooglied: een vuurgloed van de *Here*,² iets

moois van *Hem*.

Maar in dienst van de zonde werkt het even sterk de foute kant uit. We laten ons meesleu- ren op onze driften en hartstoch- ten.

Schaamte

Vandaag komt het ongegeneerd naar buiten. Velen schamen zich niet eens meer.

't Is de wereld van Romeinen 1. Dat hoofdstuk spitst toe (onder meer) op de homoseksualiteit, maar gaat over een *wereld*³ waar- in God wordt weggeduwd en de mens zich in z'n driften laai gaan. De tegennatuurlijke omgang van de homoseksualiteit komt daar waar *wij mensen samen* God vaarwel zeggen en leven op onze hartstochten. Dan is het niet eerlijk vandaag alleen naar sommigen. *anderen*, te wij- zen." Wij mensen leven hier *samen* in.

't Is eerlijk dat onder ogen te zien. Soms kun je wel schrikken van jezelf. Hoeveer je je kan laten meeslepen. Je valt jezelf tegen, voelt je vies, schaamt je voor God. Maar in het licht van wat we *zijn*, zouden we er *niet* zo van moeten schrikken.

En, gelukkig maar, als je je schaamt voor God, *Hij* heeft ons zijn liefde al verklaard toen wij nog compleet zondaars waren. Hij weet wel wie we *zijn*. En juist voor ons heeft Hij zijn lieve Zoon overgehad. Hij schaamt

Zich niet ons **zijn** broers en zussen te noemen.'

Liefde

Tegelijk wijst de Here ons de **weg** van echte liefde, zoals Hij het mooi heeft gemaakt. Daarover gaat het in het 7e gebod: Gij zult niet echtbreken. Of: Pleeg geen overspel.⁶ Dat is: Houd het huwelijk hoog, van een ander en van jezelf. En die sterke krachten van liefde en seksualiteit, wees daarin goed voor elkaar. En respecteer God als je Schepper. Zal Hij, die je *gemaakt* heeft, je geest en je lichaam, zo goed en mooi, zal Mij niet het beste weten hoe je het ook goed en mooi houdt?

Het punt voor vandaag is: zien we huwelijk, liefde en seksualiteit nog als gave van God, of gaat het om onszelf en onze driften? En mogen we dat zelf weten, of eren en dienen we onze God daarin? Denk daaraan als je niks hebt te doen en maar voor de tv zit. Zomaar komen bloot, seks en overspel over je heen, mikken sterke krachten op je hartstochten.

Denk daaraan als je samen bent en niet of nog niet getrouwd. Vaak wordt gedacht: als je van elkaar houdt, mag je ook wel samen naar bed. Maar de Here heeft de geslachtelijke omgang niet voor niets gereserveerd voor in het huwelijk. Pel dat niet los uit de liefde en trouw van in het huwelijk. Grijp daar niet in hartsucht op vooruit. Houdt mooi wat God mooi heeft gemaakt, voor waar het hoort, in het huwelijk. Al zijn er vandaag veel middelen om zwangerschap te voorkomen. AF is de genegenheid voor elkaar nog zo sterk. Maar laat dan juist de *hartelijke* liefde sterk zijn in je leven. Houdt elkaar vast in liefde voor God, zoals Hij ons heeft gemaakt en aanwijst in zijn gebod.

Strijd

Dat kost strijd. Het gaat immers om sterke krachten. Het vraagt geloof en kracht van God om die in goede banen te leiden. Dat geldt voor ons allen, getrouwd of ongetrouwd. En lichamelijk niet alleen, maar net zo goed ook geestelijk.

Verliefdheid gaat vanzelf, maar volhouden in liefde, en trouw zijn als het erop aankomt, kan veel moeite kosten. Van ons allen, jong en oud, vraagt de Here dat we Hem ons hart geven, ook op het gebied van liefde en seksualiteit, waar zulke krachten spelen.

Eén kracht gaal daar hoog bovenuit. Dat is de kracht van God, onze Schepper en Verlosser, in Jezus Christus. Hij ging al voor ons toen het **met** ons nog helemaal fout zat. Hoeveel te meer houdt Hij nu van je, als je Hem in geloof je hart geeft. Dan is Hij je Helper en Heiland, juist als **hel** er voor **ons** op aan komt. Niet dat we liet dan gelijk helemaal goed doen. Maar **wel** dat we ervoor vechten, ons best ervoor doen. Zelf en, als je samen bent, ook met elkaar,

En, waar er vandaag zoveel openheid is op dit gebied, zouden we die niet hiervoor goed kunnen gebruiken, gelovig en biddend?

Ds. J. Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk te Alkmaar

¹ Genesis 2:24.

² Hooglied 8:6.

³ *Alle* goddeloosheid en ongerechtigheid van mensen. Romeinen 1:1X.

⁴ Vergelijk Romeinen 2:1.

⁵ Hebreëen 2:11v.

⁶ Exodus 20:14, vertaling Groot Nicuws 1996.

Persbericht

Aanmelding studenten Theologische Wniversiteit

De rector van de Theologische Universiteit verzoekt adspirant-studenten die de propedeuse of de vooropleiding klassieke talen in het studiejaar 2002-2003 willen volgen, zich vóór 15 april a.s. schriftelijk aan te melden en daarbij aan te geven welk diploma men heeft behaald of binnenkort denkt te behalen en waarvoor men zich aanmeldt, propedeuse of vooropleiding,

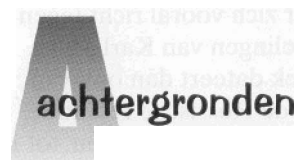
Een antwoord op de aanmelding met informatie over de inschrijvingsprocedure wordt in de tweede helft van april toegestuurd.

Adres aanmelding: Secretariaat Theologische Universiteit. Broederweg 15, 8261 GS KAMPEN.

**Denkt u aan de
Bondsdag van de
Gereformeerde
Bijbelstudiebond
op 23 mei 2002
in de Oosterpoort
te Groningen?**

Administratie Gereformeerde Bijbelstudiebond
Postbus 7.9780 AA Bedum
Tel. 050-3013636
e-mail: administratie@bijbelstudiebond.nl

Vijftig jaar geleden, op 23 maart 1952 overleed onverwachts prof. dr. K. Schilder, pas 61 jaar oud. Vanaf de oprichting van 'De Reformatie' in 1920 was hij als medewerker aan ons blad verbonden. In 1924 trad hij toe tot de redactie. Vanaf 1937 had hij de leiding daarvan, vanaf 1935 was hij zelfs de enige redacteur. Kortom, 'De Reformatie' is zondes Schilder ondenkbaar. Alle reden om een halve eeuw na zijn dood over zijn betekenis na te denken.

Schilderjaar

In 1990 was het een eeuw geleden dat Schilder geboren was. Het werd een echt Schilder-jaar. Verschillende boeken werden aan hem gewijd, een paar promoties met betrekking tot hem en zijn theologie vonden plaats, twee grote congressen werden er over hem gehouden – een in Amsterdam en een in Kampen: aandacht alom dus.

Ook in de jaren daarna was het niet stil rondom Schilder. Er was voortgezet historisch, kerkhistorisch en dogmatisch onderzoek. In de discussies rond de openstelling van gereformeerde organisaties in de jaren negentig werd ook Schilders theologie betrokken. Inderdaad, die theologie heeft een duidelijk stempel gezet op de opbouw van het gereformeerd kerkelijk leven na de Vrijmaking.

Inmiddels is het wel wat stil geworden rondom Schilder. Natuurlijk, er zijn nog altijd mensen die zich door hem en zijn werk aangesproken voelen. De laatste jaren zijn bovendien

een drietal delen *Verzameld Werk* verschenen, uit de jaren 1940-1945. Het laatstverschenen deel wordt in dit nummer besproken. Maar je kunt bepaald niet zeggen dat er nu nog een levendige discussie rondom hem plaatsvindt. De belangstelling is duidelijk teruggelopen. 2002 lijkt niet weer een Schilder-jaar te worden.

Oorzaken daarvoor laten zich wel vermoeden. De stijl van Schilder is niet meer die van onze tijd: zo weelderig, zo barok. De scherpte van zijn pen schrikt vandaag eerder af, dan dat ze stimuleert om van zijn werk kennis te nemen. Maar ook inhoudelijk lijken veel gereformeerden niet meer zo goed met Schilder uit de voeten te kunnen. Legde hij niet veel te veel nadruk op de kerk en het verbond? Sprak hij niet veel te absoluut?

Toch ben ik ervan overtuigd dat wij ons op deze manier tekort doen. De betekenis van Schilder is te groot, dan dat hij zich zo makkelijk laat afschrijven. Iets daarvan wil ik in dit artikel laten zien.

Schilder en het sociale leven

Dit artikel schrijf ik in de week van de verbluffende overwinning van Pim Fortuyn bij de gemeenteraadsverkiezingen. Misschien nog meer dan acht jaar paars laat die overwinning zien hoezeer Nederland een gesculariseerd volk is geworden. Het gaat bij

Fortuyn om een combinatie van conservatisme in maatschappelijk en economisch opzicht en van libertinisme op ethisch gebied. Enerzijds groepsegoïsme en een streven naar materiële welvaart. Anderzijds alle ruimte voor ieder om zijn eigen leven te leiden en zijn eigen genot na te streven. Gods woord, het woord van de liefde en van de ingetogenheid, speelt geen rol meer. Deze gebeurtenissen hebben mij weer doen grijpen naar Schilders boek *De openbaring van Johannes en het sociale leven*. Schilder was nog jong toen hij dit boek schreef: de eerste druk is van 1924.

Schilder schrijft hierin over de toekomst van liet maatschappelijk leven aan de hand van teksten uit de Openbaring aan Johannes. Het boek heeft dan ook een sterk apocalyptische ondertoon. Er zit een geweldige dynamiek in: de geschiedenis die zich haast op weg naar het einde. Wat dit betreft past dit boek in de jaren van ontredde spanning na de Eerste Wereldoorlog, jaren waarin Karl Barth zijn schokkende eschatologische commentaar op de brief aan de Romeinen schreef en Oswald Spengler zijn boeken over de

ondergang van het avondland. Duidelijk is op vele plaatsen dat Schilder zich vooral richt tegen de volgelingen van Karl Marx. Het boek dateert dan ook van kort na de Russische revolutie. Ook in vele andere landen, tot in Nederland toe, waren er communistische of socialistische pogingen geweest om aan de macht te komen. Het is Schilders inzet om deze beweging fundamenteel te bestrijden: de heilsstaat wordt niet door revolutie gesticht. Alleen door het wonder van Gods ingrijpen komt het rijk van de vrede.

Maar juist in dat kader valt op hoe groot toch de aandacht is van Schilder voor het maatschappelijk leven. Tegenover Marx roept hij op niet de aandacht alleen op de hemel of op de grote toekomst te richten. Integendeel: "De weg naar de eeuwigheid loopt nu eenmaal dwars door de tijd. Ja, de eeuwigheid snijdt elk ogenblik de tijd en alles, wat hem bevoegt. En daarom is hetgeen de tijd beroert, van prijs even groot belang, als alles wat achter de tijd ligt en eens in de dag der eeuwigheid ontsluit wordt ... De Openbaring van Johannes kan ons leren, dat ook het vraagstuk van mens en maatschappij zijn belang heeft. Dat het evenveel betekenis heeft, als de vraag van de verhouding tussen God en de mensenzijde. Niet meer en niet minder".

Schilder laat dan ook in dit boek blijken dat hij nog heeft voor 'de sociale kwestie'. Hij laat zien hoezeer deze kwestie speelt in het laatste bijbelboek: Babel, de grote stad, waar niet alleen in ivoor en parels gehandeld wordt, maar ook in lichamen en zielen van mensen (Openb. 18:13). Hij schrijft over het "pijnigende contrast ... van overstelpende rijkdom enerzijds en van vertreding van mensenlevens anderzijds". Hij bespreekt de merkwaardige

oproep uit Openb. 6:6 "en breng geen schade toe aan de olie en de wijn". Hij ziet, in navolging van anderen, daarin een teken hoe de rijken van hun luxe willen blijven genieten, terwijl de armen van de honger omkomen: "Om brood schreeuwt het volk. Met spelen houden zich anderen onledig".

Deze tweedeling in de maatschappij hangt samen met een ander punt uit het door Schilder getekende toekomstbeeld: er komt geen 'katholieke moraal'. Dat wil zeggen: de utopie van een harmonische wereldsamenleving, gebouwd op het fundament van liefde en vrede, gaat niet op. Schilder leest dat af uit de boodschap van het tweede zegel, Openb. 6:3/4: het rossige paard dat de vrede van de aarde weg komt nemen: "Voor wie zich buigt voor de Heilige Schrift is dus de waan van de wereldvrede gebroken. Tweedracht blijft, want zonde blijft ... Het leven van haat en de twist der volkeren – alleen een eeuwig edict van God kan ze verbreken".

De verleiding is groot nog meer aan te halen uit dit boek. Toch moet ik die verleiding weerstaan, anders wordt dit artikel te lang. Hopelijk is inmiddels duidelijk dat dit vroege werk van Schilder niet lezen nog meer dan waard is. De aanhoudende polemiek met Marx c.s. mag wat gedateerd zijn. De thema's die Schilder aan snijdt zijn nog altijd actueel genoeg. Soms is het haast griezelig hoezeer de door Schilder getekende toekomst van het maatschappelijk werkelijkheid blijkt te zijn: de diepe tweedeling in de wereldsamenleving: grote armoede aan de ene kant, leven voor het plezier aan de andere kant; de 'botsing van de beschavingen' (Huntington) met het failliet van de 'katholieke moraal' – het is allemaal maar al te waar. Ook in het Nederland

van na de verkiezingsoverwinning van Pim Fortuyn.

Secularisatie

Schilder heeft dit toekomstbeeld gezien, terwijl hij leefde in een veel minder geseculariseerde samenleving, dan wij kennen. Toch is verzet tegen secularisatie kenmerkend voor Schilders theologie. Secularisatie betekent: het geloof krijgt steeds minder betekenis. Want er zijn al minder gelovigen. En ook voor wie dan nog wel gelooft, heeft het niet dal nog maar een beperkte betekenis: iets voor zondag, maar niet voor de week; voor het persoonlijk leven, niet voor de maatschappij. Kortom: het leven in de wereld wordt van God los gezien.

Uit wat ik aanhaalde uit *De openbaring van Johannes en hrt sociale Leven* blijkt al, hoezeer Schilder zich hiertegen verzette: de eeuwigheid snijdt elk ogenblik de tijd. Het gaat in het geloof niet alleen om 'God en de mensenzijde'. Het gaat net zo goed om de vragen van de maatschappij. Het geloof vraagt dus niet van de christen dat hij zich losmaakt van het leven van deze wereld. Integendeel: God 7et ons er middenin.

Op dit punt komt Schilder in botsing met de theologie van zijn iets oudere tijdgenoot Karl Barth. Barth, opgeleid in de liberale theologische traditie van het cultuurprotestantisme, had in de Eerste Wereldoorlog het failliet van die traditie ontdekt. Het cultuurprotestantisme zag een rechtstreekse verbinding van de eigentijdse burgerlijke cultuur met het koninkrijk van God. Barth verkondigde juist de radicale breuk daartussen: er is een onoverbrugbaar verschil tussen God en de wereld: 'God is in de hemel en u bent op de aarde'. Vanuit dit perspectief stond Barth zeer kritisch tegenover

een al te nauwe verbinding van menselijke politieke idealen met het evangelie. In Nederland vertaalde zich dat in het afscheid **dat** de volgelingen van Barth namen van de traditionele christelijke partijen: 'christelijke politiek' werd voor hen een dubieus begrip.

Met name in de jaren dertig heeft Schilder zich hier radicaal tegen verzet. Natuurlijk moest hij ook niets van het cultuurprotestantisme hebben. Ook voor hem kon het koninkrijk van God alleen dankzij het wonder van Gods ingrijpen komen. Maar Schilder heeft aanhoudend betoogd dat Gods openbaring ook betrekking heeft op ons politiek en maatschappelijk leven. God spreekt ons **aan** midden in de werkelijkheid waarin wij leven. Dit is immers de werkelijkheid die Hij geschapen heeft en die Hij verlost in Christus.

Daarom sloot Schilder zich van harte aan bij een uitspraak van de door hem op andere punten zo vaak bestreden dr. A. Kuiper: 'Geen duimbreed is er op heel 't erf van ons menselijk leven, waarvan de Christus, die áller Souverein **is**, niet roept: "Mijn!"'. Hij koos die uitspraak als motto voor zijn brochure '*Geen duimbreed*'! uit 1936. In die brochure verdedigde Schilder de uitspraak van de gereformeerde synode uit 1936, waarin niet alleen liet lidmaatschap van de NSB, maar ook dat van de CDU tuchtwaardig werd geacht. Het CDU was een religieus-socialistische, antimilitaristische partij. Schilder zag achter die partij de invloed van Barth, een invloed die uiteindelijk seculariserend zou werken. De discussie over deze kwesties is in die jaren met grote heftigheid gevoerd. De beschuldigingen vlogen over en weer. Zo zagen beide partijen, Schilder en de Barthianen, elkaar als een soort wegbereiders voor het fas-

cisme, een beweging die juist van weerskanten verafschuld werd. De discussie raakte hierdoor behoorlijk vertroebeld. Toch ging het wel degelijk ergens over: wat heeft het Woord van God met deze geschapen werkelijkheid te maken? Spreekt God ons aan midden in deze werkelijkheid en roept Hij ons daarin op tot gehoorzaamheid aan Hem? Of is Gods Woord alleen maar kritisch op deze werkelijkheid? Het laatste was liet standpunt van Barth. Schilder zag daarin het beginsel van de christelijke politiek in gevaar: dat God ons oproept Hem te dienen in het leven van deze wereld. Naar mijn overtuiging houdt Schilders verzet tegen de secularisatie grote betekenis, ook los van de context van de discussie met Barth. Schilder heeft in die discussie diep nagedacht over de aard van het Woord van God, over de verhouding van schepping en verlossing, over de roeping van de christen. Juist in onze nog veel meer gesecculariseerde wereld blijft dat van heel veel belang.

Christus

Op één punt wil ik dat nog laten zien. Schilder heeft zich aangesloten bij Kuypers '*Geen duimbreed*'. Maar hij heeft de accenten toch anders gelegd dan Kuiper. Veel meer dan Kuiper heeft hij benadrukt dat het *Christus* is die op alles zijn beslag legt.

Kuiper dacht immers over cultuur en maatschappij na vanuit de theorie van de 'algemene genade': er is genade van God waardoor er ook na de zondeval cultureel en maatschappelijk leven mogelijk is. Dat is niet de bijzondere, verlossende genade in Christus. Maar het is de 'algemene genade', waardoor God zijn schepping ervoor bewaart onder te gaan in het kwaad en er

toch nog heel veel goeds mogelijk is.

Schilder kon met deze opvatting niet uit de voeten. Kun je werkelijk over Gods genade spreken, los van de verlossing in Christus? Moet je niet juist beginnen bij Christus, onk als je over de taak van de christen in cultuur en politiek spreekt? Alleen doordat Hij **ons** verlost, is er pas werkelijk cultuur mogelijk. De titel van Schilders bekendste boekje, *Christus en cultuur*, is dan ook een program. De christen benadert zijn roeping in de wereld niet vanuit het algemene, nok niet vanuit de algemene genade, maar vanuit het bijzondere, vanuit het heil dat alleen in Christus geschonken wordt.

Op dit punt is er een opmerkelijke parallel met Karl Barth. Ook Barth moest niets van 'het algemene' hebben. Er is geen weg van de menselijke mogelijkheden in het algemeen naar God en naar zijn koninkrijk. Er is alleen de andere weg, van God naar de mens in Christus.

Schilder en Barth hebben beiden de breuk verwerkt die de Eerste Wereldoorlog betekende in de Europese cultuur. Bij beiden zijn de illusies verdwenen over wat er nog mogelijk is vanuit mens, wereld en cultuur in het algemeen. De mogelijkheden komen alleen van de andere kant, van Gods openbaring in Jezus Christus: niet algemeen, maar bijzonder.

Dat neemt de verschillen tussen Schilder en Barth niet weg, dat bleek hierboven al wel. Hun wegen gaan uiteen bij de vraag wat Gods openbaring en verlossing in Christus betekent voor de taak van de christen in de wereld. Maar 'beiden willen wel bij Christus inzetten.

Heeft die inzet voor ons nog betekenis? Ik ben ervan overtuigd dat dat zo is. De laatste jaren zingt er in de Nederlandse samenleving een debat rond over

'normen en waarden'. Christenen en niet-christenen maken zich daar behoorlijk druk over. Dreigen normen en waarden niet overboord gezet te worden in een geseculariseerde maatschappij? Moeten wij niet veel meer terug naar de joods-christelijk-humanistische wortels van onze samenleving?

Het gevaar is dat van christelijke zijde op deze vraag hartgrondig 'ja' wordt geantwoord. Ik vind dat een gevaar, omdat daarmee het typisch *christelijke* van christelijke politiek vergeten wordt. Christelijk, dat is toch dat Christus centraal staat. Maar in het debat over normen en waarden, gaat het al gauw over ethiek in het algemeen, los van Christus. Dat blijkt ook, als de wortels van onze samenleving gezocht worden in de joods-christelijk-humanistische traditie.

Bij Schilder kun je leren dat Christus de eerste is, ook als het gaat over cultuur, maatschappij of politiek. Dat maakt het niet makkelijker om als christen je roeping in de wereld te vervullen. De boodschap van Christus is nu eenmaal geen algemene waarheid, die makkelijk aan de man te brengen is. Maar de concentratie op Christus geeft wel een geweldige inspiratie. Juist als het gaat om het leven in deze wereld, mogen we uit het evangelie leven, het evangelie van Jezus Christus, de Verlosser van de wereld. Een rijkere bron is er niet.

Kerk

Maar dat betekent dat ook de kerk van Christus haar onopgeefbare plaats houdt, als het gaat om onze roeping in de wereld. Want daar wordt het evangelie van Christus bewaard en doorgegeven. Schilder was diep onder de indruk van de betekenis van de kerk. Dat blijkt al in zo'n vroeg

geschrift van hem als *De openbaring van Johannes en het sociale leven*. Ook de brieven aan de zeven gemeenten komen daarin aan de orde. Bijvoorbeeld de brief aan 'de rijke armen in Smyrna' (Openb. 2:9). Want "ook in Smyrna, dat beneden is, zijn de geborenen in Jeruzalem, dat boven is, hetwelk is hun alles moeder (Gal. 4:26)"¹. 'Ons aller moeder', zo zal Schilder tien jaar later, bij de herdenking van de Afscheiding in 1934, zijn indrukwekkende betoog noemen over de kerk, als concrete, historische grootheid. Of de brief aan Pergamum, waar het ging om 'Christus of Asclepius': Asclepius, de god van de genezing, of Christus, de Verlosser van de zonde. Beide presenteren zich als Soter (Heiland). De keus is onontkoombaar: "Zoals Pergamus' gemeente stond voor de keuze tussen die tweeërlei Soter, zo staat vooral de gemeente der toekomst voor dit dilemma"².

Het is dus de kerk, de gemeente van Jezus Christus, die in beeld komt, ook als het gaat over het sociale leven. Later, zal Schilder zijn leer over de kerk als zichtbare vergadering veel breder uitwerken. Hel heeft hem, naast hijval, ook veel kritiek opgeleverd. Hij zou kerkisme en exclusivisme bevorderd hebben. Voor de evaluatie van Schilders kerkleer is het van doorslaggevend belang, dat het hem niet om de kerk op zich gaat. Hij gaat hem om Christus. Het is Christus die zijn gemeente vergadert en die ons oproept Hem daarin te volgen. De grote betekenis van de kerk bij Schilder heelt alles te maken met de centrale betekenis van Christus. Dat geldt ook als het gaat om de plaats van de kerk ten opzichte van de roeping van de christen in de wereld. De kerk kan dan niet vergeten worden, want Christus kan niet vergeten worden.

Dit is een stuk van Schilders

erfenis waarmee wij het vandaag niet zo makkelijk meer hebben. We zijn de fase van de kerkelijke gebondenheid van onze organisaties immers voorbij. Toch blijft Schilders theologie aan ons de vraag stellen: wat betekent het dat Christus de eerste is? Kun je dan aan zijn gemeente, zijn lichaam, voorbij gaan?

Schilders betekenis

Mijn conclusie is: het zou ons grote schade doen, als wij Schilder vergaten. Vandaag gaat het nóg om thema's die ook bij Schilder centraal stonden: de plaats van de christen in de samenleving, onze houding tegenover secularisatie, de betekenis van Christus en van zijn geincent. Schilder heeft ons op die punten nog altijd veel te zeggen. Dat hoop ik in dit artikel enigszins duidelijk gemaakt te hebben.

Prof. dr. B. Kamphuis is rector en tevens hoogleraar in de dogmatiek aan de Theologische Universiteit te Kampen

¹ K. Schilder, *De Openbaring van Johannes en het sociale leven*, Delft 1925, tweede druk, 42v. De spelling in de citaten heb ik gemoderniseerd. ISBN-nummer: 9004125078 en de prijs: 100 euro. Verschijnt eind april 2002.

² Idem, 38.

³ Idem, 137.

⁴ Idem, 118.

⁵ Idem, 55.

⁶ Idem, 68.

KLAAS SCHILDERS 'THEOLOGIE VAN DE BEVRIJDING'

E.A. de Boer

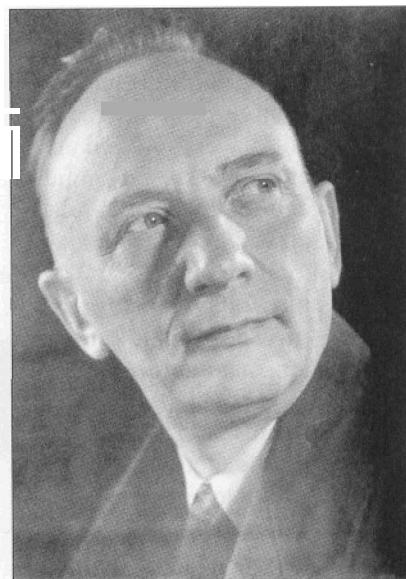
Over *zijn* Verzamelde werken 1944-1945

*H*et zijn actuele thema's: de wedergeboorte door de Geest, de zelfstandigheid van de plaatselijke kerk, het verlangen naar de katholiciteit van de kerk, het verlangen naar eenheid naar Gods Woord. Vandaag worden die thema's gevoeld door ontmoeting van gereformeerden met de evangelische beweging en door de 'oecumene van het hart'. Het verband waarin de Gereformeerde Kerken samenleven, de functie van kerkelijke afspraken en de vitaliteit van de belijdenissen worden nu door velen als starre, formele zaken ervaren. Dan is het gezond nog eens te luisteren naar voorgangers uit een tijd waarin dezelfde thema's aan de orde waren: wedergeboorte, levend kerk zijn, verlangen naar eenheid! En waarin onze voorgangers op het scherp van de snede streden om het verband van de kerken gezond en één te houden. Om eerlijk met afspraken om te gaan, zodat de kerken niet gewurgd worden, maar ruimte houden. Om royaal met de belijdenis om te gaan, zonder elkaar in meer te binden dan waar de Schrift ons aan bindt.

Na een halve eeuw

Precies tien jaar geleden werd de Prof.dr. K. Schilder Stichting opgericht met het doel diens 'Verzamelde werken' uit te geven. Het was toen veertig jaar geleden dat Klaas Schilder, op 23 maart 1952, overleed. Vandaag precies een halve eeuw geleden. Rond 1990, het eeuwfeest van Schilders geboorte, was een reeks publicaties over leven en werk van de markante predikant en hoogleraar verschenen. Uit die hernieuwde concentratie is

moed geput om zijn perswerk, collegedictalen en correspondentie in een nieuwe reeks *Verzamelde werken* uit te gaan geven. In de loop van het tienjarig bestaan van de Schilder Stichting zijn drie delen uitgegeven en is voor navolgende delen belangrijk werk verzameld. Vorig jaar verscheen het deel over het tijdvak 1944-1945, volgend op de Vrijmakingsvergadering van 11-8-1944. Daarmee is een geweldige trilogie afgerond die de vijf oorlogsjaren beslaat en Schilders leiderschap voor, tijdens en vlak na

Bron: Archief en Documentatiecentrum, Kampen.

de Vrijmaking documenteert. Het deel 1940-1941 werd door dr. G. Harinck verzorgd, dat over 1942-1944 door dr. W.G. de Vries, en dit derde deel door hen beiden. De drie blauwe banden getuigen van een moedig project van editie dat het omvangrijke oeuvre van Schilder in uitgave compleet wil maken. Tegelijk wil liet zijn theologische en kerkelijke nalatenschap onder de aandacht brengen van de generaties die in kerk en theologie mede op zijn schouders staan.

Kerkverbond

In het navolgende bied ik een leeswijzer bij dit nieuwe deel. Om duidelijk te maken waarom dit uit historisch oogpunt en geestelijke verbondenheid belangrijk is. Bij-de-hand-te-opmerkingen voor kenners verban ik naar de eindnoten in kleine letter. De belangrijkste drie items in dit boek zijn de nummers 1, 2 en 70, alle drie lezingen, gehouden voor het kerkvolk in Zuid-Holland. Uitgesproken

voor gretige hoorders en daarom – opgeschreven door mevr. C. Brandsen – nog goed leesbaar voor nu.

De eerste lezing, kort na de Vrijmaking uitgesproken, draagt de mooie titel 'Kerkverband en kerkverbond'. Geen triomfalisme, wel intens. Waar komt het verband van kerken vandaan? 'Het komt op uit geloof. Want de kerken ter plaatse, hier en ginds, geloven, wat zij nooit kunnen bewijzen, maar geloven dat zij zijn op elke plaats een lichaam van Christus'. Op al die plaatsen ontsteekt de Geest 'de vlam van het eeuwige leven, dat wij noemen het leven der wedergeboorte'. Schilders leer van de heilige Geest is (eerst verbonden met de persoon van Christus, en dan) te vinden in die van de wedergeboorte! 'En die wedergeboorte uit de Geest, ons bekend geworden naar de mensenmaatstaf uit belijdenis en wandel der wedergeborenen, hebben wij zo te volgen met een daad van vereniging, dat wij aangaan het verband, eerst plaatselijk en daarna van stad tot stad en van dorp tot dorp, een verband van allemaal gelovigen en belijdenen en godzalig-levendenden' (p. 20). Vanuit dat geloof spreekt Schilder over het verband als een verbond: omdat God ons verplicht 'samen te gaan en te doen gaan met ieder die oprecht zijn naam vreest'².

In die context staat de Schilder-aanse zin: 'Wij hongeren dus naar de katholieke kerk, naar de kerk, die algemeen is en wij zweren voor God een dure eed ook vandaag ...: waar ook en wanneer ook wij gaan staan in een kerk-formatie, hoe ze ook heet of heten kan, het zal niet aan ons zelf mogen liggen, als er één man of vrouw of één kind blijft, wanneer God zegt: hij of zij moet er binnen wezen'. Zo kort na de Vrijmaking geschreven! Schilder maakt dit verlangen concreet

door direct op de Christelijke Gereformeerde Kerken te wijzen. Evenals keer op keer te herinneren aan de belofte van 'Wederkeer' tot de Hervormde Kerk die sinds de Afscheiding stáát. Daarom is hij ook zo benieuwd naar de eerste generale synode van deze kerken sinds die van Dordrecht 1618/19 (nr. 84).

Oorlog en vrede

Uit het najaar van 1944 zijn slechts een zevental teksten te vinden³. *De Reformatie* zou pas weer in juli 1945 verschijnen. Schilder hield in die tijd wel veel lezingen, vooral toen hij na Dolle Dinsdag zeven maanden lang in Groningen verbleef. Verslagen van deze lezingen zijn eerder door D. Deddens uitgegeven en – tot mijn spijt – niet in dit deel opgenomen. Men leze Schilders afscheidsbrief (nr. 11). Zou Groningen beseffen dat het aantal kerken, uit de Vrijmaking voortgekomen, daar mede zo groot is door Schilders ballingschap? Uit het najaar van 1944 treffen we de lezing, gehouden in Rotterdam, en een over de leer van het verbond, gehouden te Delft (nr. 2), aan. Verder slechts een paar korte stukken uit het blad *Reformatie Stemmen*.

Wat mij aan dit deel *Verzamelde werken* treft is: je moet erbij bedenken dat het in het najaar van 1944 om de hongerwinter in het Zuiden gaat. In 1945 om het laatste oorlogsjaar, waarin op 5 mei eindelijk de bevrijding kwam. Wat waren Schilders mogelijkheden voor theologisch werk en onderwijs beperkt! De Hogeschool was gesloten, de studenten ondergedoken, hijzelf steeds onderweg. De Vrijmaking gaf echt ruimte, nadat het verzet tegen de binding aan de leeruitspraken en de schorsing, gevolgd door afzetting, zijn aandacht opzogen. Schilder lijkt mentaal

weinig ruimte voor ander, nieuw theologisch werk gehad te hebben.

Zijn dogmatiek, geschreven als commentaar op de Catechismus in wekelijkse bijlagen bij *De Reformatie*, is door hem toen al als 'zijn levenswerk' gezien (121). 'Wij hopen toch den draad van deze bijlage op te nemen, waar de Duitscher hem ons uit de handen rukte'. De kracht van zijn denken, de drang om te spreken en zijn 'drive' te schrijven zijn totaal gericht op de zaken waarom het in de Vrijmaking ging. Door de omstandigheden van oorlogstijd en kerkstrijd zijn in dit tijdvak van Schilders leven geen boeken of brochures (behalve *Looze kalk*) verschenen. Wat hij wel schreef of sprak is in dit deel opgenomen. Daarom is het deel '44-'45 belangrijk.

Bevrijding

Het lijkt erg pretentiefus om over Schilders 'theologie van de bevrijding' te spreken. Toch kon ik geen betere titel bij dit deel '44-'45 bedenken. Nr. 15 is het eerste artikel dat na de bevrijding verscheen, twee maanden later als *De Reformatie* weer kon verschijnen. Daarin gedenkt hij de gevallen. 'In diepe smart, doch met dankbare verwondering over wat Gods genade vermocht in hun kortstondig leven ...' De vreugde over de vrijheid wordt al gauw overschaduwd. In Nederland: door de Doorbraakgedachte, waarmee men in een religieus socialisme de kerkelijk-politieke tegenstellingen van voor de oorlog probeerde te overwinnen. Schilder stelt opnieuw de antithese centraal (nr. 29, 96).

Ook buitenlands nieuws maakt dat Schilder niet lang juicht over de bevrijding. Het sterkst lees je dat af uit zijn nabeschouwing van het jaar 1945 (nr. 104). Hij noemt de atoomaanval op Japan, het

streven naar de Verenigde Naties, de oorlog om Indië. Dit alles brengt hem ertoe in de taal van de eschatologie (het naderen van de eindtijd) te spreken. 'Zo ooit, dan heeft wel *dit* jaar ons herinnerd aan de profetieën, die de kerk ontving aan 't begin van onze christelijke jaartelling. De profetieën van de naderende Christus. Het toekomstbeeld dat zij ons voorhielden, begint nu duidelijker zich te bewijzen als waarachtig. Een eenheid van de volkeren is nodig om de anti-christ een podium te bereiden; en lezen we niet van een wereldstaat? Het in versneld tempo ontketenen van definitieve krachten der verwoesting is ons als vóór-waarde voor Christus' wederkomst getekend in apocalyptische heelden; we zien we over ons komen en houden de adem in' (p. 468). Welke student beschrijft eens Schilders leer van de laatste dingen? Mij trof hoe hij af en toe spreekt over 'het eerste wee' dat is voorbijgegaan en 'zie, het tweede wee komt met haast' (p. 134v, 409). De vreugde over de bevrijding wordt opgenomen in het realisme van een hccd (einds-)tijdsbeeld.

Vrijmaking

In dezelfde tekst lezen we een prachtige terugblik op de Vrijmaking, nog geen half jaar oud (nr. 104). Eerder schreef hij een impressie van de voorlopige synode van augustus 1945 te Enschede (nrs. 74-75). Keer op keer komen twee lijnen terug. Eerst de blijde tonen van verbazing. Daarnaast boosheid dat de leiders van de 'synodocratische' kerken proberen de Vrijmaking te stoppen door nieuwe formules en de oproep de eenheid te bewaren. 'Al is de omvang der werkelijk nog gereformeerde kerken na enkele maanden (in oorlog, zonder pers, zonder verreizen) reeds veel en veel groter

dan van Scheiding en Doleantie na veel langer periode' (p. 112). Schilder wil de vaart erin houden. Hoe langer mensen en kerken wachten zich vrij te maken, des te minder zal de nodige reformatie slagen. Inderdaad, hij spreekt met overtuiging over 'het gezegend werk der vrijmaking van kerken van mensenbanden, die God niet oplegt, doch vervloekt' (p. 89).

Toch is er geen spoor van triomf. In zijn terugblik op 1945 schrijft hij over de Gereformeerde Kerken (inderdaad, zonder de toevoeging vrijgemaakt): 'Haar speciale *verzoeking* zal deze zijn, dat zij, uit louter vreugde over liet weer gereinigd samenleven in de openheid van een numeriek versmalde kring, gevaar loopt te vergeten, dat naar *alle* kanten haar aandacht toch dient gespannen te zijn, omdat haar koning komt. Eenzelfde verzoeking komt over hen, die in haar leven een dusgenaamd 'leidende' positie innemen. Ze hebben het nog nooit zo 'gemakkelijk' gehad, werden nooit zo gaarne ontvangen en geloofd, en moeten daarom des te meer zich beijveren om geen adviezen te geven, die niet zijn overwogen in confrontatie met de Schrift' (p. 472). Of, zoals hij elders zegt: 'Vrijgemaakt, en dus te meer gebonden'.

Gezonde tradities

Nog in een ander opzicht noem ik dit deel van de *Verzamelde werken* een theologie van bevrijding. Achteraf kijkt Schilder terug op de zgn. 'leergeschillen', die in 1936 aan de orde waren gesteld. Nuchter analyseert hij thema's als zelfonderzoek (nr. 73), verbondsl eer (nr. 2), pluriformiteit van de kerk (nr. 99). En constateert: er waren geen 'gangbare meningen', anders dan een veelheid aan uiteenlopende theologische opinies. Die elkaar in het raam van de belijdenissen ver-

droegen. Was dil bevrijdend inzicht maar doorgedrongen, toen de mannen van de Vrije Universiteit de agenda van de synode gingen dicteren. En overging tot schorsing en afzetting.' In de contacten met de Christelijke Gereformeerde Kerken (waarmee zo spoedig mogelijk het contact werd gezocht) is nu vooral van belang wat toen geschreven is over het verbond, over de wedergeboorte en het zelfonderzoek! Schilders strijd voor het goed recht van 'oud-A' (de lijn van dogmatisch denken uit de Afscheiding) kan ons helpen de traditie van de CGK beter te verstaan en ons toe te cigenen. Mij trof vooral de lezing over zelfonderzoek en de actuele kritiek op 'psychologisme' (p. 339).

Varia

Fraai zijn de artikelen waarin Schilder met uiterst eenvoudige voorbeelden (nrs. 32,37) zijn lezers probeert in te lichten. Geestig is het tweegesprek tussen de naïeve Nederlander die op bezoek is in Amerika en de voorlichting van zijn 'synodale' predikanten volgt, en een Amerikaan van Hollandse afkomst die een artikel van (nota bene) Abraham Kuyper in het Engels las (nr. 69). Met het fijne puntje dat A. Kuyper in 1891 tégen binding aan zijn leer van de veronderstelde wedergeboorte geweest zou zijn. Ook enkele recensies verrassen. Zoals die over de voorlichtingsbrochures over de Verenigde Staten, waarin Schilders geopolitieke interesse blijkt (nr. 86). Of die over criminologie (nr. 81). Theologisch het meest interessant is zijn recensie van A.A. van Rulers boek uit 1945 *Religie en politiek* met het kernachtig onderdeel: 'Het is razend knap. Maar het maakt u, als ge zoo knap zijt het door te hebben, razend' (nr. 103).

Leerling van de geschiedenis

Schilders werk is natuurlijkerwijs niet meer populair. In de eerste plaats omdat zijn stijl van schrijven en spreken uit een andere tijd is. Logisch dat je er vandaag moeite **voor** moet doen het te begrijpen. In de tweede plaats zijn de thema's die rond De Vrijmaking actueel waren, nu niet meer zó aan de orde. Wat Schilder schreef is niet voor vandaag, maar als voorlichting in **die** tijd geschreven. Toch heeft zijn denken het geestelijk klimaat waarin **wij** opgrociden, gestempeld. Hij heeft – met anderen – de waarde van Gods beloften, van de kerk, van récht in de kerk, van royaal belijden helder gemaakt.

De huidige docenten zijn zelf leerlingen van K. Schilders leerlingen. Ik **hoop** dat zij op hun beurt school maken, ook door studenten in de wijden in het tijdvak waarin prof.dr. Klaas Schilder in theologisch en kerkelijk opzicht zo'n eminente sol gespeeld heeft. Dan krijgt het project van de uitgave van zijn *Verzamelde werken*, in het raam van frisse studie van zijn boeken, nieuw bloed. De verzamelde werken van O. Noordmans en K.H. Miskotte zijn voltooid én liggen in de ramsj te koop. Mijn wens is dat de uitgave van die van K. Schilder door een enthousiaste kring van onderzoekers voortgezet en door een van lezers gestimuleerd wordt.

Dr. E.A. de Boer is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zeist.

N.a.v. K. Schilder, *Verzamelde werken 1944-1945*, bezorgd door G. Harinck en W.G. de Vries (Uitgeverij De Vuurbaak, Barnveld 2001). 487 p., fl. 99,- (ca. € 45).

¹ Soms is de annotatie aan de magere kant, bijv. bij de nummers 96, 98. Ik vraag mij af waarom niet verwezen is naar bijv. J. van Gelderen – R.H. Veldman, *Schisma 1944 in geschriften Bibliografie over de geschillen in de Gereformeerde Kerken in Nederland* (1936-1952) (Uitgeverij Kok, Kampen 1994). Misschien was dan minder vaak 'niet getraceerd' geschreven. Op p. 321 (nr. 731 kan verwezen worden naar de nrs. 399 en 716 van deze bibliografie. Ook vind ik weinig verwijzingen naar Schilders gepubliceerde werk. Een enkele keer hadden de bewerkers de scherpte van Schilders kiitick kunnen nuanceren, **bijvoorbeeld**, door bij nr. 16 te vermelden dat ds. F. Slomp in feite de bekende verzetstrijder 'Frits de Zwerver' is.

² Verschil wordt gemaakt tussen 'kerkrechtelijk' en 'dogmalisch bezwaard' zijn in de dagen voor en na de Vrijmaking. Van Schilder **wordt** gezegd: hij **was** vooral kerkrechtelijk bezwaard en heeft in 1942-44 vooral op dát vlak gestreden. Ook om die reden werd *Looze kalk*, zijn dogmatische verantwoordng. in het vorig deel opgenomen. Toch mag niet vergeten worden dat voor Schilder het récht van de kerk alles met het geloóf in en **dus** de leer van de kerk te maken heeft. Daarvan legt nr. 1 sprekend getuigenis af. Kerkrecht en kerkverhand zijn geen formele, juridische **zaken**, maar worden door schriftbeginselen gevoed.

Dit geeft een vertekend beeld. Jammer is dat de brochure *Looze kalk* met Schilders dogmatische verantwoording niet in dit deel (maar in dat over 1942-44) gepubliceerd is, terwijl die toch vanaf 25-11-44 geschreven werd. Verschillende stukken in dit deel zijn spelen op de brochure die bezig **was** in afleveringen te verschijnen (nrs 7, 8, 12, 55). Op p.331 is bv. sprake van 'een over eenigen tijd D.V. verschijnende brochure *Looze kalk*' (331). Ik mis ook de brochure *Zijn deze dingen alzo? En ik zeide... hoort toe* die Schilder (zie p. 84) onder Grijdaius'

naam in 1944 publiceerde (zie *Schisma 1944*, 681).

³ Het is de moerte waard nog eens na te lezen waarom niet de toevoeging 'vrijgemaakt' is gekozen, **maar** de actieve zin 'onderlioudende art. 31 KO', eii dan nóg niet in de officiële naain (p. 353-358).

⁴ Schildes fulmineert tegen mannen als V. Hepp, die de uitspraken tegen de N.S.B. publiek naast zich neerlegde (p. 107v), en dr. van der Vaart-Smit die op dát punt niet eens geschorst werden. Ook keert hij zich tegen de Nederlandse Volks Beweging die zijns inziens op dezelfde filosofie **gegrond** is als her nationaal-socialisme (nr. 18).

In het artikel van W.L. Meijer 'Van Gogh en Gauguin in een perspectief' in *De Reformatie van 1h* maart is gebruik gemaakt van de volgende bronnen: Catalogus: D. W. Druick e.a.: Van Gogh en Gauguin: *Het Atelier van het Zuiden*. € 32,50. Debora Silverman. Van Gogh and Gauguin. *The Search for Sacred Art*, N.Y. 2000. € 78,96.

LIED 215: 'CHRISTUS, ONZE HEER, VERREES'

A. de Heer-de Jong

lied van de week

Paasliederen zijn er talloze. In het Liedboek is er onder de nummers 196 tot en met 225 een dertigtal te vinden. maar vele lezers zullen er moeiteloos nog enkele op kunnen noemen. En wie in de wereld van het kerklied duikt ontdekt er nog veel meer. Het opvallende is dat er temidden van die grote hoeveelheid liederen ook enkele 'oerliederen' zijn terug te vinden – liederen waaruit later weer nieuwe liederen zijn ontstaan. Een van die oerliederen is 'Surrexit Christus hodie'. En een van de liederen die uit dit lied voortkwam, is het lied van deze week: 'Christus, onze Heer, verrees'.

'Surrexit Christus hodie' is een oud, middeleeuws lied uit het Duitse taalgebied, dat in ieder geval vanaf de 14de eeuw bekend is. Onmiskenbaar gaat het uit van de Paasroep: 'De Heer is opgestaan'. In korte, tweeregelige strofen verhaalt dit lied vervolgens de geschiedenis van de vroege paasmorgen. 'Surrexit Christus hodie' was algemeen bekend in de middeleeuwse christelijke wereld en – zoals dat gaat in een cultuur die het moet hebben van hoofdzakelijk mondelinge overlevering – Relkende verschillende vormen en versies. Zo bestond het behalve in het Latijn ook in het Duits terwijl er daarnaast nieuwe hewerkingen ontstonden evenals combinaties van dit lied met andere, vergelijkbare liederen. Liederen als 'Erstanden is der heilig Christ' (in het Liedboek opgenomen als nr. 208, 'De Heer is waarlijk opgestaan') en 'Globt

sei Gott im höchsten Thron' (nr. 213 in het Liedboek, 'Lof zij God in de hoogste troon') gaan terug op 'Surrexit Christus hodie'. Andere liederen, met name Luthers 'Christ lag in Todesbanden' (nr. 203 in het Liedboek), dragen clementen eruit. Vrij laat, namelijk in 1708, verscheen er ook een Engelse bewerking van het lied: 'Jesus Christ is risen to-day'.

Lyra Davidica

De Engels vertaling van 'Surrexit Christus hodie' verscheen in een bundeltje met een prachtige naam: Lyra Davidica, ofwel: Davids Harp. Wie de bundel samenstelde is niet bekend, wie de vertaling van 'Surrexit Christus' maakte evenmin. Net boekje bevatte naast enkele nieuwe liederen vooral vertalingen van bestaande Duitse en Latijnse kerkliederen, gedicht op relatief eenvoudige, goed in het gehoor liggende melodien. Het bundeltje was hoogstwaarschijnlijk niet bestemd voor kerkelijk gebruik. Volgens de regels kon het in ieder geval niet als zodanig fungeren want het liturgisch gebruik van hymns was in deze tijd nog verboden. De hoogtijdagen van de Engelse hymn waren nog niet aangebroken en hymns die in deze tijd ontstonden, waren geschreven voor privé-gebruik. De vertaling uit de Lyra Davidica bestond uit drie strofen:

*Jesus Christ is risen to day,
Halle-Halle-lujah.
Our triumphant Holyday
Who so lately on the Cross
Suffer'd to redeem our loss.*

*Hast ye females from your
fright
Take to Galilee your flight
To his sad disciples say
Jesus Christ is risen to day.*

*In our Paschal joy and feast
Let the Lord of life be blest
Let the Holy Trine be praised
And thankful hearts to heaven
be raised.*

Later werd de tekst nog verschillende malen aangepast, onder andere door John Arnold in zijn Compleat Psalmist (1749) en door de bekende Charles Wesley (1707-1788). Deze laatste maakte een complete nieuwe versie, ter gelegenheid van de ingebruikneming van de Wesleyan Chapel in London, het zogenaamde Foundry Meeting House. De versie die in het Engelse taalgebied bekend is geworden groeide uit verschillende bewerkingen. In Nederland werd 'Jesus Christ is risen today' bekend door de Hervormde Gezangbundel uit 1938. De vertaling uit deze bundel werd vrijwel letterlijk overgenomen in het Liedboek. Er is één verschil: waar nu in strofe 1 staat 'Die verhoogd werd aan het kruis' stond aanvankelijk 'Die ten dode ging aan 't kruis'. Terecht wijst het Compendium in dit verband op de bijbelse herkomst van deze nieuwe zin (Johannes 3:14, 8:28 en 12:32).

Melodie

Dat 'Christus, onze Heer, verrees' zo bekend is geworden – het wordt wel het 'Ere zij God' van Pasen genoemd – is onge-

twijfeld voor een groot deel te danken aan de melodie. Gelijk de inzet is al feestelijk, met de gebroken drieklank-melodie. Bepalend zijn de even zinnen, op de tekst 'Halleluja' en met het uitgebreide melisme op de eerste Icttergreep. Bepalend is ook de opbouw van de melodie, waarbij elk nieuwe regel plus bijbehorend 'Halleluja' iets hoger ligt. De melodie bouwt zo een fraaie spanningsboog op naar het melodisch hoogtepunt (r. 5) en de daarop aansluitende afsluiting op de dominant (r. 6). De twee slotregels leiden naar de afsluiting, een octaaf hoger dan het begin van de melodie.

De bekende melodie is niet de originele. Dat wil zeggen, de melodie uit de uitgave van 1708 was in principe wel dezelfde maar minder uitbundig. Naderhand heeft iemand de melodie verfraaid en zo is ze bekend geworden. Zowel de componist

als de bewerker zijn onbekend. De bekendheid en geliefdheid van de melodie wordt geïllustreerd door een historisch gegeven dat typisch Engels is. De melodie behoort namelijk tot de meest voorkomende op de zogenaamde *barrel-organs*, een soort draaiorgels die rond 1800 in Engelse plattelandskerken, bij gebrek aan een 'echt' orgel, voor de begeleiding van koor- en gemeentezang zorgden.

Alleluia

Het karakter van 'Christus, onze Heer, verrees' wordt grotendeels bepaald door het feit dat elke zin wordt afgewisseld met de uitroep 'Alleluia'. Vanouds is deze roep verbonden met de Opstanding, vandaar dat we het in zoveel paasliederen tegenkomen. In het vroegachtttiende-eeuwse Engeland droeg het steeds terugkomen van het Alleluia in ieder

geval een nieuwe mogelijkheid in zich, namelijk participatie van de gemeente. Rond 1700 ontstond namelijk langzamerhand een melodietype waarin cantateachtige elementen werden toegevoegd (ook al vonden velen dat maar 'paaps'). Gemeentezang stond al op een laag peil, maar nu werd het voor de doorsnee gemeente, zeker op het platteland, allemaal veel te ingewikkeld. Men had de keuze of op het koor gaan of niet meezingen maar luisteren. Creatieve geesten zagen echter nog een oplossing: schrijf de melodieën zo dat er sprake is van een soort refrain, en dat kan dan door de gemeente worden gezongen. Het woordje 'alleluia' was daarvoor uitermate geschikt; het was ook voor niet-geletterden te bevatten en kon vrij snel worden meegezongen. 'Jesus Christ is risen to day' zou van deze praktijk een vroeg voorbeeld kunnen zijn.

215 Christus, onze Heer, verrees

Easter hymn

Lyra Davidica, Londen 1708 / later gewijzigd

Christus, on - ze Heer, ver-rees,
hal - le - lu - ja!
Heil-ge dag na angst en vrees,
hal - le - lu - ja!
Die verhoogd werd aan het kruis,
hal - le - lu - ja,
bracht ons in Gods vrijheid thuis,
hal - le - lu - ja!

A. de Heer-de Jong, is musicus en publicist (kerk)muziek en liturgie. Zij woont in Amersfoort

Kopiëren van dit artikel is toegestaan, maar een uitsluitend kopiëren van het lied is niet geoorloofd.

MANNELIJK EN VROUWELIJK: ÉÉN IN CHRISTUS

E.A. de Boer

Over de reikwijdte van Galaten 3:28

Man, vrouw
en kerk

Ik schreef een tiental schriftstudies over de activiteit van vrouwen in de gemeenten en de zending van het Nieuwe Testament. Eén kerntekst, die u overal aantreft waar over man en vrouw in de dienst aan de Here geschreven wordt, schitterde door afwezigheid. Dat is Galaten 3:28, waar de apostel Paulus hefgedeelde geloof in Christus zo op formule brengt: 'Hierbij is geen sprake van Jood of Griek, van slaaf of vrije, van mannelijk en vrouwelijk: gij allen zijt immers één in Christus Jezus.' In Christus daagde een nieuwe werkelijkheid die alle verschil tussen mensen verandert!

Deze prachtige tekst kwam wel voor in het drietal programmatische artikelen dat ik eerst op tafel legde. Daas ging het over de schepping van man en vrouw, samen naar het beeld van God. En over de gebroken eenheid door de zondeval. Op basis van Gal. 3:28 concludeerde ik: 'De twee-eenheid van man en vrouw wordt hervonden in de verlossing.' Maar moeten Paulus' prachtige woorden dan niet een veel groter plaats in onze gedachten hebben?

Galaten 3

In dit hoofdstuk vergelijkt Paulus de wet van Israël met de belofte aan Abraham. Zijn stelling is dat nu niet de wet, maar het geloof in Gods belofte de weg naar het Icvin is. De wet was de pedagoog die Israël naar de Christus toe leidde, 'opdat wij uit geloof gerechtvaardigd zouden worden'. Nu Christus gekomen is, komt de functie als pedagoog te vervallen. 'Want u bent allen kinderen van God, door het geloof, in Christus Jezus' (Gal. 3:26). In Hem krijgt het zoonschap de volle ruimte.

Joden en heidenen, die beiden tot geloof in Christus gekomen zijn, worden dan zo door de apostel aangesproken: 'want gij allen, die in Christus gedoopt bent, hebt u met Christus bekleed' (3:27). Uit het water gerezen trekken zij Christus aan als hun nieuwe verschijning. Voor ieder dezelfde. Hoe inclusief dat 'gij allen' is wordt door Paulus in vers 28 uitgewerkt. 'Hierbij is geen sprake van Jood of Griek, van slaaf of vrije, van mannelijk en vrouwelijk: gij allen zijt immers één in Christus Jezus.' Die verscheidenheid van mensen vormt Christus

om tot eenheid. Tenslotte koppelt Paulus terug naar de rode draad van de brief: 'Als u nu van Christus bent, dan bent u zaad van Abraham en naar de belofte erfgenamen' (3:29). Joden en heidenen worden samen aan Gods begin met Abraham verbonden.

God van Genesis

Paulus benoemt de verscheidenheid onder mensen om des ie sterker de eenheid die er in Christus is te benadrukken. Maar dan gebruikt hij – wat ons onderwerp betreft – een nopal opvallend woordpaar. Hij zet naast elkaar 'Jood of Griek, slaaf of vrije', maar hij vervolgt de reeks niet met 'man of vrouw'. Het ritme wordt op twee manieren doorbroken.

- In de eerste plaats door in plaats van 'of' het woordje 'en' te schrijven.
- In de tweede plaats door niet (het door ons verwachte) 'man en vrouw' te schrijven, maar 'mannelijk en vrouwelijk'.

Dit woordpaar 'mannelijk en vrouwelijk' (Grieks: *arsèn kai thèlu*) komen we precies zo tegen in de Griekse vertaling van Genesis 1:27: 'En God schiep de mens, naar Gods beeld schiep Hij hem, mannelijk en vrouwelijk schiep Hij hen' (Zo citeert Jezus dit vers in Mat. 19:4³). Alle scheiding tussen mensen voor God valt weg. Griek, slaaf en vrouw krijgen dezelfde toegang als Jood, vrije en man. Betekent dit dat het Oude verbond voorrang gaf aan de Jood. de vrije en de man? Dat Christus

met het Nieuwe verbond ruimte schept voor de Grieks, slaaf en vrouw? Be tegenstelling Oude – Nieuwe verbond in brede zin past niet goed in de context van Galaten 3. Het gaat om de beperkingen die de wet – als aspect van het Oude verbond – oplegde! Die zijn in Christus opgeheven. Wat de vrouw betreft kunnen we hij de wet denken aan bepalingen die haar meer of langer tijd onrein verklaarden dan de man (bijv. Lev. 12 en 15:25v). Typisch vrouwelijke zaken die haar van het heilgdom weghielden! Voor de heiden en slaaf is de bepaling van de besnijdenis weggefallen. Het zoonschap geeft groter vrijheid dan onder de pedagoog – de wet – mogelijk was. Paulus drukt zich bondig uit: 'Er is **geen** (sprake van) Jood óf Griek, slaaf óf vrije'. Zo is er ook niet meer 'mannelijk en vrouwelijk': als door de wet uiteengehouden. In Christus is er vrije toegang tot God. De God van Abraham is de God van Genesis!

De twee eerste verschillen, een kwestie van **of-of** (slaaf-vrije, Griek-Jood), zijn door de val ontstaan. Het derde, tussen mannelijk en vrouwelijk, komt uit Gods scheppende hand. Daarbij kan niet alle verschil zijn uitgewist, maar blijft er een 'en-en', ook als beiden in Christus voortaan gelijke toegang tot de HERE hebben.

Vrij voor God

In een tijdperk waarin non-discriminatie het credo van de samenleving is, horen wij in Paulus' drietal woordparen vooral een sociale klank: 'Jood noch Griek (nationale verschillen), slaaf noch vrije (sociale ongelijkheid), mannelijk en vrouwelijk (seksuele discriminatie)'. Wij moeten echter niet vergeten dat Paulus in zijn tijd niet het sociale, maar het religieuze verschil op

het oog had. Dat wil zeggen: hoe staan mensen voor God? De eerste interesse van de Bijbel gaat niet uit naar (on-)vrijheid van mensen ten opzichte van elkaar, maar van vrijheid van mensen voor de God van hemel en aarde.

Wij zijn geneigd om Gal. 3:28 te lezen als het paulinisch anti-discriminatie artikel. Maar leg er eens een vergelijkbaar vers als *Kolossenzen 3:11* naast. Daar schrijft Paulus over het leven dat Christus van boven geeft. De nieuwe mens wordt vernieuwd tot volle kennis naar het beeld van de Schepper! En dan vult Paulus dit als volgt in, met een constructie die gelijk is aan Gal. 3:28: 'waarbij geen onderscheid is tussen Griek en Jood, besneden en onbesneden, barbaar en Skyth, slaaf en vrije, maar alles en in allen in Christus.' De apostel kan het paar 'inannelijk en vrouwelijk' dus zomaar weglaten! Ook inakt de toevoeging van 'besneden en onbesneden' duidelijk dat het hem om verschillen voor GóD gaat.

Paulus gebruikt tenslotte in *I Korinthe 12:13* ook twee van de paarsgewijze tegenstellingen. 'Want door één Geest zijn wij allen tot één lichaam gedoopt, hetzij Joden, hetzij Grieken, hetzij slaven, hetzij vrijen'. Opnieuw, waar mensen ten opzichte van God en **zó** van elkaar gescheiden werden, vinden zij elkaar in de eenheid van het lichaam van Christus. Vergelijking van Gal. 3:28 met deze twee andere passages onderstreept: het gaat Paulus niet om de sociale verschillen tussen mensen, maar om het religieuze. Terwijl hij het woordpaar 'mannelijk en vrouwelijk' opnieuw kan weglaten.

Sleuteltekst

In het bovenstaande heb ik geprobeerd die kerntekst, Gal. 3:28, onbevooroordeeld te lezen.

Als dit apostolisch woord zo'n reikwijdte heeft dat de vrouwen niet langer verhinderd mogen worden in de kerk gelijk aan mannen op te treden, dan móet dat gebeuren! De vraag is echter óf dit vers zo'n grote plaats in onze lezing van het Nieuwe Testament mag innemen als sommigen eraan geven. Anders gezegd: biedt Gal. 3:28 ons een hermeneutische sleutel tot het NT inzake de taakverhouding tussen man en vrouw?

In het navolgende bespreek ik twee bundels waarin voor- en tegenstanders van 'de vrouw in het ambt' met elkaar in discussie zijn. In de voetnoten bij de serie schriftstudies gaf ik al enig inzicht in de hele discussie. Een belangrijk punt daaruit maak ik nu expliciet. Om duidelijk te maken dat we er met serieuze exegese niet zijn, maar dat de voorvragen over het soortelijk gewicht van bepaalde schriftgegevens beslissend zijn voor ons lezen van de Bijbel. Ik zet de argumenten inzake Gal. 3:28 uit de bundels *Vrouw en ambt* en *Vrouwen op een zij-spoor?* op een rij.

Oude en nieuwe cultuur

Het minderheidsrapport van deputaten CGK begint de bespreking van teksten uit het NT met Gal. 3:28. In deze optiek is Paulus' woord dus Nieuwtestamenteisch uitgangspunt! Dit vers wordt geïllustreerd met voorbeelden van Jezus' zeer open wijze, waarop Hij vrouwen legemoet treedt. De vrouw krijgt van Christus de plaats en opdracht – haar bij de schepping gegeven – terug. Namelijk zo 'dat zij als (mede)beeldrager Gods haar plaats inneemt in de werkelijkheid' (*Vrouw en ambt*, 113). Deputaten noemen Gal. 3:28 dan ook een van de klassieke teksten 'uit het oeuvre van Paulus als het gaat om het doorbreken van

scheiding makende grenzen tussen mensen'. In liet minderheidsrapport blijkt in de conclusies dat Gal. 3:28 inderdaad een sleuteltekst voor hen is. Ten aanzien van de hermeneutiek (leesregels bij de Bijbel) concluderen zij: 'Vandaag hebben wij opnieuw te vragen wat de werkelijkheid van Christus (vgl. Galaten 3:28) betekent voor de positie van de vrouw, mede in relatie tot de cultuur en de samenleving van nu' (*Man ra vrouw*, 132). Even eerder was hun conclusie dat in het Nieuwe Testament nog een zekere ongelijkwaardigheid in de positie van de vrouw overblijft. Denk maar aan de teksten over onderdanigheid en zwijgen. In de 'oude' cultuur en samenleving van toen kon het ook moeilijk anders. De gemeente nam nog deels de onderworpenheid van de vrouw over uit de cultuur. Maar de verwevenheid van het oude in de cultuur en het nieuwe van de gemeente is zo sterk 'dat die het onmogelijk maakt de positie van de vrouw in de gemeente en eredienst in het NT 'direct' te transponeren naar vandaag'. Concreet: vandaag geeft de cultuur veel meer ruimte aan de vrouw dan die rond de gemeenten van het NT. In de werkelijkheid, zoals die nu is, mogen we met Gal. 3:28 in de hand de positie van man en vrouw in de kerk duiden.

Cultuur en structuur

Er zit niet veel verschil tussen de exegese van dit vers bij meerder- en minderheid van de deputaten.⁴ Ook de minderheid van deputaten benadrukt dat het in Gal. 3:28 gaat om het wegval- len van scheidslijnen tussen mensen 'die in mindering komen op het deelhebben aan het heil van God'. Als er weinig verschil in de exegese is, hoe komt het dan dat er een minder- en een meerderheidsrapport nodig was? Dat is

omdat de minderheid veel sterker de sociale component benadrukt: de ondergeschikte positie van de vrouw ten opzichte van de man. In hun sympathieke worsteling met de oude cultuur accentueren zij sterk het bevrijdend karakter van Jezus' houding tegenover vrouwen. Een sterk contrast met de patriarchale cultuur (waarin de man heer en hoofd is) van Israël. Uit het geheel van het NT concluderen deputaten: 'uit dit alles blijkt dat in de gemeenten van Jezus Christus nog is geweest voor de (nieuwe) plaats en de positie van de vrouw'. Opnieuw wordt Gal. 3:28 als de nieuwe werkelijkheid in Christus geciteerd. Met de uitwerking en een fris accent in de exegese ten aanzien van het 'één in Christus': 'De context waarin het woord 'één' hier wordt gebruikt, wijst er uitdrukkelijk op, dat het gaat om de wijze waarop mensen mogen functioneren in de gemeente' (115). Dus ook in de structuren van de gemeente. In een veranderde cultuur mag de kerk zich opnieuw bezinnen op de structuur.

De meerderheid van deputaten CGK concludeert na de bespreking van Gal. 3:28: 'De bij de schepping door God gegeven en gewilde verhoudingen en orde (Gen. 2) wordt door Paulus niet ontkend of krachteloos gemaakt. Beter is het te spreken over door Christus geheiligde verhoudingen' (a.w., 84). Zij plaatsen minder vraagtekens bij de verhouding tussen man en vrouw in het NT in cultureel en sociaal opzicht.

De kernvraag, die alle verschil uitmaakt is dus: sluit het NT in cultureel opzicht principieel bij een patriarchale structuur van de samenleving aan of is het patroon van de schepping de meest bepalende factor? Anders gezegd: is er ruimte om de structuur van de gemeente vandaag

anders te ordenen, omdat Gal. 3:28 de in het NT gevonden structuren doorbreekt, of sluit de apostel juist aan bij het (in de schepping gegeven) onderscheid tussen man en vrouw?

Slaven en vrouwen

In het jaar waarin de generale synode van de CGK vergaderde, 1998, verscheen ook het boek *Vrouwen op een zij-spoor?* Daarin gaan auteurs, ook uit deze kerken, met elkaar in gesprek. Het zijn andere namen dan we in het deputatenrapport *Vrouw en ambt* aantreffen, maar ook rond Gal. 3:28 treffen we dezelfde twee lijnen aan. J.M. Aarnoudse⁵ verwoordt het patroon van uitleg die we ook in het minderheidsrapport van deputaten aantreffen. Hij haalt het joodse gebed uit de 2^e eeuw aan: 'Geprezen zij God, omdat Hij mij niet als heiden, niet als vrouw en niet als slaaf heeft gemaakt'. Juist daar tegenover klinkt Gal. 3:28 bevrijdend! Het evangelie van Christus zegent de heiden, vrouw en slaaf. Aarnoudse stelt terecht dat voor de slaaf en de vrouw de godsdienstige positie verweven was met de maatschappelijke. De vraag is: krijgt de vrijheid in Christus alleen gestalte in de persoonlijke verhouding tot God of ook in nieuwe structuren? Ja, antwoordt de schrijver, want het thema van de eenheid raakt de gemeente. Dit raakt dus ook 'de wijze waarop in de concrete gemeente de gelovigen functioneren en allerlei taken vervullen'. Vervolgens wordt genoteerd dat Paulus voorzichtig is in het trekken van consequenties, bijvoorbeeld aanzien van slaven in de samenleving én van de rol van vrouwen in de gemeente. Paulus ging met goede reden (overgeestelijk gedachtegoed) niet mee in het omverwerpen van aardse structuren. Maar in een tijd waarin ook de slavernij is allang

afgeschaft, mag ook de veranderde maatschappelijke positie van vrouwen overdacht worden. En mag Gal. 3:28 voluit tot z'n recht komen.

Ongelijksoortig

Een tegenovergestelde positie neemt G.C. den Hertog in. Hij kiest onder meer Gal. 3:28 als een kerntekst, maar dan om de hermeneutische problemen duidelijk te maken. "Hij laat zien dat liet in deze tekst niet simpelweg om sociale verschillen gaat. De drie groepen – Jood en Griek, slaaf en vrije, man en vrouw – zijn niet soortgelijk. Den Hertog laat aan het eerste voorbeeld zien: het verschil tussen Jood en heiden is niet uitgewist als heiden Christus aanvaardt. De heiden wordt wel op de **stam** van Israël geënt, maar in hem blijven de volken vertegenwoordigd. En de Messiasbelijdende Israëliet is nog altijd een kind van Abraham. En ik voeg eraan toe: het sociale verschil tussen slaaf en vrije mag in het Westen zijn opgeheven, dat tussen arm en rijk niet. Ook het eigene van 'mannelijk en vrouwelijk' wordt in de eenheid in Christus niet opgeheven. Het komt juist tot zijn recht!"

Daarmee zegt Den Hertog niet: Gal. 3:28 gaat voorbij aan zondige structuren. Nee, hij gaat in zijn bijdrage in op wat M.J. Verkerk in *Sekse als antwoord* schreef over het kwaad van man tegen vrouw. We moeten ons niet verheelden dat de structuren van onze tijd veel vrijer zijn. Als betaalde arbeid voor vrouwen hét symbool van emancipatie is, mag dat niet als blijk van echte bevrijding gelden, maar als horigheid aan de moderne denkwereld (M.B. ter Borg). Is de kerk daar vrij van? Den Hertog vraagt zich dan ook af of we werkelijk achter Gen. 3 naar de ver-

houding van Gen. 2 terug kunnen. 'We kunnen de werkelijkheid van het nieuwe leven in Christus niet omsmeden tot een hanteerbare leefregel'. Gal. 3:28 wijst ons beslist op **wie** we in Christus mogen zijn. Maar dat zullen we altijd eerst in **Hém** mogen beleven. Van Christus uit mogen we naar de structuren kijken, zonder van die structuren alles te verwachten.

Sleutels

Galaten 3:28 speelt een sleutelrol in de discussie over de verhouding tussen man en vrouw in de Schrift. Voor sommigen tekent Paulus de nieuwe werkelijkheid in Christus zo dat wij daar vandaag meer uit mogen afleiden dan de apostel in zijn tijd deed. In onze cultuur is het mogelijk om vrouwen op dezelfde wijze te zien dienen als mannen. Dan krijgt de nieuwe werkelijkheid gestalte. Anderen onderstrepen evenzeer de nieuwe verhouding tot God, die in Christus gegeven is. Maar zij wijzen erop dat het in Gal. 3:28 niet primair om sociaal verschil tussen mensen gaat. Gaat bovendien het verschil tussen mannelijk en vrouwelijk niet dieper? Paulus' beroemde woorden zijn ook een sleuteltekst om te laten zien dat we er met exegese alleen niet uitkomen. De diepere vragen blijven: hoe taxeren we de positie van vrouwen in de Bijbel (door de cultuur bepaald of in de schepping gegeven)? Geven we voorrang aan de lijn van de eenheid van de gelovigen in Christus (Gal. 3:28) of aan het schepselmatig onderscheid tussen man en vrouw? Mijn positie rond de uitleg van Gal. 3:28 zette ik aan het begin uiteen. Wat mij vooral trof bij het schrijven van dit leesverslag is: hoe diepgaand en open de discussie in de CGK al jaren is. Ik voeg toe, zonder dat nu te documenteren, dat dezelfde lijnen in

de NGK te zien zijn. Uit de al genoemde bijdrage van 'onze' H. Folkers en M.J. Verkerk blijkt dat aan die discussie deelnemen. De GKv doen er goed aan te participeren in het gesprek dat gaande is. De posities vallen niet samen met grenzen tussen kerkformaties. We delen de vragen van de tijd en de studie van de Schrift met velen. Dat geeft herkenning. Ook theologisch debat kan een sleutel zijn die iets van de eenheid in Christus ontsluit. En daarover spreekt het Woord Gods zo mooi in Gal. 3:28.

Di: E.A. de Boer is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zeist

De Reformatie 77 (2001-02), p. 188-191, 211-213, 234-237 (nrs. 9-11).

Al eerder besprak ik lijnen en argumenten uit het werk van M. de Jong (bijv. in 'Redding is een gave', in *De Reformatie* 77 (2001-2002), 385). In het genoemde opstel 'Paulus' gebruik van Genesis 1-3 inzake de man-vrouw-verhouding' exegeseert hij alle teksten waarin Paulus uit Gen. 1-3 lijkt te citeren. Hij ziet echter in Gal. 3:28 blijkbaar niet een aanhaling. Wel noemt hij deze tekst die verbindt de retorische vraag aan: 'Zou vanuit het verlossingswerk van Jezus Christus het kanon van Genesis 3 16 niet meer het zwijgen kunnen worden opgelegd dan Paulus voor mogelijk hield? Ja, zijn er geen sporen van dat Paulus dat wel degelijk gezien heeft (1 Kor. 11:12 en Gal. 3:28), maar er mee te werken aan anderen, aan ons, heeft overgelaten?' (a.w., 77). Hij neemt deze tekst dus niet als hét centrale gegeven bij Paulus. Helaas kijkt dit vers bij De Jong niet zoveel ruimte dat het kan laten zien dat Paulus naast Gen. 2-3 ook Genesis 1 voor de aandacht had (zie: *Begeleidend schrijven. 25 Jaar Theologische Studie Begeleiding*, red. J. Bouma e.a. (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 1994), 64-83).

¹ Verder wordt het geslachtelijke onderscheid tussen mannelijk en vrouwelijk alleen met dil woordpaar aangeduid in *Krim.* 1:26-27.

⁴ Zie voor de meerderheid, *Vrouw en ambt*, 81-85, voor de minderheid, a.w., 113-116

In deze rubriek schreef dr. J.W. van Pelt over het rapport en het besluit van de synode (nrs 9-10).

⁵ Zie zijn bijdrage 'Vlees van mijn vlees', in *Vrouwen op een zij-spoor?*, 34-42, waarin hij aansluit bij W. Steenbergen, 'Samen-leven onder de genade. De genade als structuur-bepalende kracht voor het samenleven in en buiten de gemeente' (in J.P. Versteeg c.a., *De Geest schrijft wegen in de tijd* (Kampen, 1984), 42-58.

⁶ G.C. den Hertog, 'De ene onderdanigheid is de andere niet. Enige hermeneutische overwegingen rond de man-vrouwverhouding in bijbels licht', *Vrouwen op een zij-spoor?*, 246-269. Hij begint met Luk. 10:38-42 (Martha en Maria) en 1 Kor 15:5-8 (het feit dat Paulus in zijn lijst van getuigen unit Christus' opstanding geen vrouwen noemt). In het genoemde artikel noemt Den Hertog nog een ander verschil tussen de drie woordparen, nl. de ongelijksoortigheid van de tegenstellingen. Hij noemt a. de man/vrouw dualiteit een scheppingsgegeven, b. de scheidslijn tussen Jood en heiden een gevolg van Gods verbond met Abraham, en c. die tussen slaaf en vrije een gevolg van de 'hardigheid des harten' (a.w., 249).

Persberichten

"Catechese in de praktijk"

Opnieuw zal bij voldoende deelname op drie maandagen in mei, juni en september, weer een praktische module voor predikanten worden gegeven onder de titel: "catechese in de praktijk".

Ruim 80 predikanten uit de GKV hebben deze module de vorige keren al gevolgd. Het Directorium van de OGG nodigt predikanten van de GKV en van de CGK uit om in te schrijven voor deze module. Al deze predikanten ontvangen ook een persoonlijke uitnodiging.

De docenten: de heren M.E. Hoekzema (universitair docent aan de TUK), P. Poortinga (directeur van het M.A.C. in Groningen) en ds. A.H. Driest (predikant te Groningen) zullen na aandacht te hebben gegeven aan de hogere doelen van de catechese vooral de praktische vraag onder ogen zien: hoe bereiken we onze catechisanten?"

Als u belangstelling hebt, neemt u dan contact op met de studie-leidercoördinator van de O.G.G. drs. C. Hoksbergen, Macharijpad 3, 3813 RN Amersfoort, tel. 033-4722525, e-mail keeshoksbergen@hetnet.nl

Colloque biblique francophone

Van 2 tot 5 april 2002 zal, D.V., in de Abhaye de La Bussière in de omgeving van Dijon in Bourgondië, Frankrijk, weer de jaarlijkse 'Pastorale' worden gehouden. Predikanten en evangelisten, studenten en andere belangstellenden uit Frankrijk en daarbuiten ontmoeten elkaar, bemoedigen elkaar en denken samen na over de betekenis van Gods openbaring in de Schriften voor de verkondiging; vandaag. Zij weten zich aan elkaar verbonden in hun waardering voor de gereformeerde theologische traditie.

Spreekers zijn dit jaar onder anderen Ds. Frédéric I-Tamman, oud-student van de Theologische Universiteit in Kampen (Broederweg), over 'Jésus-Christ dans l'histoire' (Jezus Christus in de geschiedenis) en Simon Scharf, promotie-student in Aix-en-Provence, over 'John Wesley, hier et aujourd'hui' (John Wesley, gisteren en vandaag). Dr. Stuart Olyott zal weer elke avond een meditatie verzorgen. Nederlandse deelnemers zijn van harte welkom. U kunt zich aanmelden of informatie vragen bij:

- de heer A. Van Velzen, Rationale 54, 2923 GG Krimpen ald IJssel, tel. 0180-512848;

- Ds. G.J. van den Top, Lage Vuursche, tel. 035-6668227.

Geerds Consult → Creatief en toekomstgericht

- * coaching & supervisie
- * loopbaan- en outplacementbegeleiding
- * conflicthantering en -bemiddeling

Drs. J.E. (Koos) Geerds - Wicherserf 19 - 7722 AT Dalfsen
Tel. 0529-432766; E-mail: geerdsconsult@wxs.nl

Samen op Weg in een impasse?

In het *Centraal Weekblad* van 8 februari gaf de redactie commentaar op de jongste ontwikkelingen in het SoW-proces. SoW kan volgens haar alleen wat worden als iedereen accepteert dat dit leidt tot een plurale kerk:

Het Samen op Weg-proces lijkt in een impasse terecht te zijn gekomen. De Gereformeerde Bond ligt (weer) dwars. Na alle andere obstakels is de aanvaarding van het zegenen van homo-huwelijken een drempel die men niet kan nemen. Naar twee kanten kan men vragen stellen: Is de Bond wel consequent in de aanvaarding van één plurale kerk? En: is de leiding van de kerk wel consequent in de aanvaarding van één plurale kerk? Dezelfde vraag dus, maar vanuit een ander perspectief.

Van te voren stond vast dat een verenigde protestantse kerk een pluriforme kerk zou zijn. De Hervormde kerk was dat al: er zijn vrijzinnigen, bonders - van 'vagebonders' tot 'gekroonde ridders' -, confessionelen, evangelikalen en in het midden een soort meelevende christenen dat zich niet sterk grnpeert, ten dele omdat dit midden de kerk lange tijd beheerst heeft. Het heette lang 'het bi-ede midden der kerk' en met vanzelfsprekendheid bestuurde men de kerk, ter linker zijde rekenend met vrijzinnigen en ter rechterzijde met de Rond.

In kerkelijke rapporten rekende men een beetje met elkaars gevoelens, maar men kwam al gauw op een gulden middenkoers die 'breed' kon worden gedragen. Intussen heeft de Bond een geheel aan eigen organisaties opgebouwd (jeugdwerk, evangelisatie, zending, verenigingen en een eigen weekblad, *De*

Waarheidsvriend) dat er wezen mag. Langzamerhand is de Bond sterker geworden en het brede midden wat afgekald, zodat de Gereformeerde Bond ook in de kerk als geheel wat meer op zijn strepen kan gaan staan.

In het geheel van de SoW-kerk speelt de Bond echter weer een kleinere rol. Weinig bonders zijn blij met de in hun ogen lichtzinnige gereformeerden erbij - die 'verraders', die eerst de kerk scheurden en nu de lichtzinnige vleugel komen versterken. Op deze visie op de Gereformeerde Kerken valt heel wat af te dingen, maar het staat vast dat de Bond door SoW weer positie inlevert. Als er vanaf het begin één ding in het Samen op Weg-proces duidelijk is geweest, dan wel dit, dat er een kerk zou ontstaan van mensen die God geloven en in Jezus van Nazareth het beeld van God hebben. Peren kennen maar die ook uiteenlopende opvattingen over de inhoud van het geloof hebben. Samen op Weg is vanaf de aanvang bedoeld als een plurale kerk. In de kerk gaat het om Waarheid en om Eenheid. Uiteindelijk is de Waarheid waarom het in het geloof gaat een Persoon en weegt van geloof, hoop en liefde de liefde het zwaarste. Vanaf het begin heeft de Bond geweten dat de andere vleugels van de kerk beslissingen zouden nemen en rapporten zouden aanvaarden waarmee men het niet eens zou zijn. In SoW-verband is dat niet anders dan vroeger in de Nederlandse Hervormde Kerk. De vraag rijst of de Gereformeerde Bond geen machtsspel speelt. Maar ook bij het centrale kerkelijke beleid moet men zich afvragen of men de plurale kerk wel echt aanvaardt. Het is lastig om in de kerk een Gereformeerde Bond te hebben die bij allerlei zaken een eigen beleid voert. Een voorbeeld is dat de Bond geen vrouwelijke

G.J. van Middelkoop

meegelezen

ambtsdragers aanvaardt; daarmee is onze kerk een van de slechte uitzonderingen in hervormd Europa. Maar wie de eenheid van de kerk verkiest boven scheuringen en kerkelijke twisten, die zal pluraliteit moeten toestaan.

Wat helder moet worden, is of de SoW-kerk aanvaardt dat de bonden en de vrijzinnigen hun eigen zaken regelen: eigen vormingswerk, eigen blad en verdere eigen organisaties, en eigen bijzonder hogleraren bij enkele predikantsopleidingen. Is de consequentie niet dat de afdeling voor missie en diaconaat van het LDC in feite voor het kerkelijke midden werkt, en dat de Bond geen assistentie van de afdeling jeugdwerk nodig heeft, geen behoefte heeft aan een nieuw liedboek, laat staan een landelijk dienstboek? Heeft de landelijke kerk de pluraliteit wel echt aanvaard?

Voor het zogenaamde 'midden der kerk' (wat een vreselijke, pretentieuze benaming overigens!) betekent de ontkenning van de plurale kerk een uiterst gevaarlijke handicap: men rekent teveel met de andere vleugels en wordt geremd in de vernieuwing die juist in dit deel van de kerk broodnodig is. Plaatselijk is 'het midden' vaak heel actief, landelijk is het vaag en vaak onzichtbaar. Wie over confessionele grenzen heen kerkelijke eenheid wil, zal ruimte moeten geven en het centralisme moeten afwerpen.